

الْأَرْبَعُونَ النَّوَوِيَّةُ

دین کی بنیادی تعلیمات پر مشتمل امام نووی کی جمع کردہ چالیس حدیثیں

ترجمہ و ترویج
ابوزید ضمیر

۱. اعمال کا دار و مدار نیتوں پر ہے

عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ أَبِي حَفْصِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رضي الله عنه، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، فَهِيَ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ لِدُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا، فَهِيَ هِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ» رَوَاهُ إِمَامَا الْمُحَدِّثِينَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْمُغِيرَةَ بْنِ بَرْدِزْبَةَ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُو الْحُسَيْنِ مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ بْنِ مُسْلِمِ الْقَشِيرِيِّ النَّيْسَابُورِيِّ رضي الله عنه فِي "صَحِيحَيْهِمَا" اللَّذَيْنِ هُمَا أَصْحُ الْكُتُبِ الْمُصَنَّفَةِ.

امیر المؤمنین ابو حفص عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں: میں نے اللہ کے رسول ﷺ کو یوں فرماتے سنا:

اعمال کا مدار نیتوں پر ہے، اور ہر شخص وہی پائے گا جس کی اس نے نیت کی۔ لہذا جسکی ہجرت اللہ اور اس کے رسول کی طرف تھی تو اس کی ہجرت واقعی اللہ اور اس کے رسول ہی کی طرف ہے، اور جسکی ہجرت دنیا کی طرف تھی کہ اسے حاصل کرے یا کسی عورت کی طرف تھی کہ اس سے نکاح کرے تو ایسے شخص کی ہجرت اسی چیز کی طرف ہے جس کی طرف اس نے ہجرت کی۔

اس حدیث کو حدیث کے دونوں اماموں ابو عبد اللہ محمد بن اسماعیل بن ابراہیم بن مغیرہ بن بردزبہ بخاری جعفی نے، اور ابوالحسین مسلم بن حجاج بن مسلم قشیری نیشاپوری نے اپنی صحیحین میں روایت کیا ہے، یہ دونوں کتابیں (حدیث کی) تمام کتابوں میں سب سے صحیح (یعنی معتبر) کتابیں ہیں۔

1. Aamaal ka daar o madar niyatoon per hai

Ameer ul-momineen Abu Hafis Umar bin Khattab رضي الله عنه se riwayat hai, farmate hain: mein ne Allah ke رسول عليه وسلم ko yun farmate suna:

aamaal ka madaar niyatoon per hai, aur har shakhs wahi paye ga jis ki us ne niyyat ki. lehaza jiski hijrat Allah aur us ke Rasool ki taraf thi to is ki hijrat waqai Allah aur is ke Rasool hi ki taraf hai, aur jiski hijrat duniya ki taraf thi ke use haasil kare ya kisi aurat ki taraf thi ke us se nikah kare to aise shakhs ki hijrat usi cheez ki taraf hai jis ki taraf us ne hijrat ki-

is hadees ko hadees ke dono imamon Abu Abdullah Mohammad bin Ismael bin Ibrahim bin Mughira bin Bardazba Bukhari Juafi ne, aur Abul Husain Muslim bin Hajjaj bin Muslim Qashiri Neshapuri ne apni sahihain mein riwayat kiya hai, yeh dono kitaaben (hadees ki) tamam kitabon mein sab se sahih (yani moatbar) kitaaben hain.

1. आमाल का दार-ओ-मदार नीयतों पर है

अमीर-ऊल-मोमिनीन अबू हफ़स उम्र बिन खत्ताब رضي الله عنه से रिवायत है, फ़रमाते हैं: मैंने अल्लाह के रसूल को यूँ फ़रमाते सुना:

आमाल का मदार नीयतों पर है, और हर शख्स वही पाएगा जिसकी उसने नीयत की। लिहाज़ा जिसकी हिज़्रत अल्लाह और इस के रसूल की तरफ़ थी तो इस की हिज़्रत वाक़ई अल्लाह और इस के रसूल ही की तरफ़ है, और जिसकी हिज़्रत दुनिया की तरफ़ थी कि उसे हासिल करे या किसी औरत की तरफ़ थी कि उस से निकाह करे तो ऐसे शख्स की हिज़्रत इसी चीज़ की तरफ़ है जिसकी तरफ़ उसने हिज़्रत की।

इस हदीस को हदीस के दोनों इमामों अबू अबदुल्लाह मुहम्मद बिन इस्माईल बिन इबराहीम बिन मुगीरह बिन बुरद जिबह बुखारी जाफ़ी ने, और अबू ल-हुसैन मुस्लिम बिन हुज्जाज बिन मुस्लिम क़शीरी नीशापूरी ने अपनी सहीहैन में रिवायत किया है, ये दोनों किताबें (हदीस की) तमाम किताबों में सबसे सही (यानी मोतबर) किताबें हैं।

۲. اسلام، ایمان اور احسان کا بیان

عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَيْضًا، قَالَ: «بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ، إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ، شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعْرِ، لَا يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ، وَلَا يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ، حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَأَسْنَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ، وَوَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ، وَقَالَ يَا مُحَمَّدُ، أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: " الْإِسْلَامُ: أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ، وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ". قَالَ: صَدَقْتَ، قَالَ: فَعَجِبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِيمَانِ. قَالَ: " أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ، وَمَلَائِكَتِهِ، وَكُتُبِهِ، وَرُسُلِهِ، وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ ". قَالَ: صَدَقْتَ. قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِحْسَانِ، قَالَ: " أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ، فَإِنَّهُ يَرَاكَ ". قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ؟ . قَالَ: " مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ ". قَالَ: فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَتِهَا؟ . قَالَ: " أَنْ تَلِدَ الْأُمَةُ رَيْتَهَا، وَأَنْ تَرَى الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ ", قَالَ ثُمَّ انْطَلَقَ، فَلَبِثْتُ مَلِيًّا، ثُمَّ قَالَ لِي: " يَا عُمَرُ، أَتَدْرِي مِنَ السَّائِلِ؟ . قُلْتُ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ » رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

حضرت عمر رضی اللہ عنہ ہی سے روایت ہے فرماتے ہیں:

ایک دن ہم اللہ کے رسول ﷺ کے پاس بیٹھے ہوئے تھے کہ ایک شخص آیا جس کا لباس نہایت ہی سفید تھا، بال بالکل کالے تھے، اس پر سفر کا کوئی اثر نہ تھا اور ہم میں سے کوئی اسے پہچانتا بھی نہ تھا، یہاں تک کہ وہ آکر نبی ﷺ کے پاس بیٹھ گیا، اپنے گھٹنے آپ کے گھٹنوں سے لگا دیے اور دونوں ہتھیلیاں رانوں پر رکھ دیں اور کہا: اے محمد، مجھے اسلام کے بارے میں بتائیے۔ اس پر اللہ کے رسول ﷺ نے فرمایا: اسلام یہ ہے کہ تو اس بات کی گواہی دے کہ اللہ کے سوا کوئی (حقیقی) معبود نہیں اور محمد (ﷺ) اللہ کے رسول ہیں، نماز قائم کرے، زکوٰۃ ادا کرے، رمضان کے روزے رکھے اور اگر استطاعت ہو تو اللہ کے گھر کاج کرے۔ اس نے کہا: آپ نے سچ کہا۔ اس کی بات پر ہمیں بڑا تعجب ہوا کہ خود ہی پوچھتا ہے اور خود ہی تصدیق بھی کرتا ہے۔ پھر اس نے کہا: مجھے ایمان کے بارے میں بتائیے۔ آپ ﷺ نے فرمایا: (ایمان یہ ہے) کہ تو اللہ پر، اس کے فرشتوں پر، اس کی کتابوں پر، اس کے رسولوں پر، آخرت کے دن پہ ایمان لائے اور تقدیر کی بھلائی اور بُرائی پر ایمان لائے۔ اس نے کہا: آپ نے سچ کہا۔ پھر کہا: مجھے احسان کے بارے میں بتائیے۔ آپ ﷺ نے فرمایا: (احسان یہ ہے) کہ تو اللہ کی عبادت اس طرح کرے کہ گویا تو اسے دیکھ رہا ہے، اور اگر تو اسے نہیں دیکھتا تو وہ تجھے دیکھ ہی رہا ہے۔ اس نے کہا: مجھے

قیامت کے (وقت) بارے میں بتائیے۔ فرمایا: جس سے پوچھا گیا ہے وہ اس کے بارے میں پوچھنے والے سے زیادہ نہیں جانتا۔ اس نے کہا: مجھے اس کی نشانیاں ہی بتا دیجئے۔ آپ ﷺ نے فرمایا: (اس کی نشانیوں میں سے ایک نشانی یہ ہے کہ) باندی اپنی مالکن کو جنم دیگی اور تو ننگے پاؤں کپڑوں سے محروم، بکریاں چرانے والوں کو دیکھے گا کہ وہ اونچی اونچی عمارتوں پر فخر کر رہے ہیں۔ اس کے بعد وہ شخص چلا گیا، اور میں کافی دیر تک بیٹھا رہا، اللہ کے نبی ﷺ نے مجھ سے کہا: اے عمر، جانتے ہو یہ سوالات پوچھنے والا کون تھا؟ میں نے کہا: اللہ اور اس کا رسول ہی بہتر جانتے ہیں۔ آپ ﷺ نے فرمایا: یہ جبرئیل تھے، تمہیں تمہارا دین سکھانے کیلئے آئے تھے۔ اس حدیث کو امام مسلم نے روایت کیا ہے۔

2. Islam, imaan aur ahsaan ka bayan

Hazrat Umar رضی اللہ عنہ hi se riwayat hai farmate hain, aik din hum Allah ke Rasool ke paas baithy hue they ke ek shakhs aaya jis ka libas nihayat hi safaid tha, baal bilkul kale they, us per safar ka koi asr na tha aur hum mein se koi use pehchanta bhi na tha, yahan tak ki woh aakar Nabi ke paas baith gaya, apne ghutney aap ke ghutnon se laga diye aur dono hatheliyan ranon per rakh di aur kaha: ae Mohammad, mujhe Islam ke bare mein bataiye is per Allah ke Rasool ne farmaya: Islam yeh hai ke tu is baat ki gawahi de ki Allah ke siwa koi (haqeeqi) mabood nahi aur Mohammad Allah ke Rasool hain, namaz qaim kere, zakat ada kare, Ramadaan ke roze rakhe aur agar isteta'at ho to Allah ke ghar ka Hajj kare. is ne kaha: Aap ne sach kaha. is ki baat per hamein bada ta'ajjub huwa ki khud hi poochta hai aur khud hi tasdeeq bhi karta hai. Phir us ne kaha: mujhe imaan ke bare mein bataiyye, Aap ne farmaya: (imaan yeh hai) ki tu Allah per, us ke firshton per, us ki kitabon per, us ke Rasoolon per, akhiraat ke din per imaan laaye aur taqdeer ki bhalai aur buraii per imaan laaye. Us ne kaha: Aap ne such kaha. Phir kaha: mujhe Ihsaan ke bare mein bataiyye. Aap ne farmaya: (Ihsaan yeh hai) ki tu Allah ki ibadat is tarah kare ki goya to use dekh raha hai, aur agar to use nahi dekhta to woh to tujhe dekh hi raha hai. Us ne kaha: mujhe qayamat ke (waqt) bare mein bataiyye. Farmaya: jis se poocha gaya hai woh us ke bare mein poochne wale se ziyada nahi janta. Us ne kaha: mujhe us ki nishaniyan hi bata dijiye. App ne farmaya: (us ki nishaniyon mein se eik nishani yeh hai ki) baandi apni malkin ko janam degi aur tu nange paon kapdon se mahroom, bakriyan charane walon ko dekhe ga ki woh onchi onchi imaarton per fakhar kar rahe hain. Us ke baad woh shakhs chala gaya, aur mein kaafi der tak baitha raha, Allah ke Nabi ne mujh se kaha: ae Umar, jante ho yeh sawalaat poochne wala kon tha? mein ne kaha: Allah aur us ka Rasool hi behtar jante hain. App ne farmaya: yeh Jibrael they, tumhe tumhara deen sikhane ke liye aaye they. Is hadees ko imam muslim ne riwayat kiya hai.

2. इस्लाम, ईमान और एहसान का बयान

हजरत उम्र رضي الله عنه ही से रिवायत है फ़रमाते हैं, एक दिन हम अल्लाह के रसूल के पास बैठे हुए थे कि एक शख्स आया जिस का लिबास निहायत ही सफ़ैद था, बाल बिलकुल काले थे, इस पर सफ़र का कोई असर ना था और हम में से कोई उसे पहचानता भी ना था, यहां तक कि वो आकर नबी के पास बैठ गया, अपने घुटने आपके घुटनों से लगा दिए और दोनों हथेलियाँ रानों पर रख दें और कहा: ए मुहम्मद, मुझे इस्लाम के बारे में बताइए। इस पर अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया: इस्लाम ये है कि तु इस बात की गवाही दे कि अल्लाह के सिवा कोई (हकीक्री) माबूद नहीं और मुहम्मद () अल्लाह के रसूल हैं, नमाज़ क़ायम करे, ज़कात अदा करे, रमज़ान के रोज़े रखे और अगर इस्तिताअत हो तो अल्लाह के घर का हज करे। उसने कहा: आपने सच्च कहा। इस की बात पर हमें बड़ा ताज्जुब हुआ कि खुद ही पुछता है और खुद ही तसदीक भी करता है। फिर उसने कहा: मुझे ईमान के बारे में बताइए। आपने फ़रमाया: (ईमान ये है) कि तु अल्लाह पर, उस के फ़रिशतों पर, उस की किताबों पर, उस के रसूलों पर, आख़िरत के दिन पे ईमान लाए और तक्रदीर की भलाई और बुराई पर ईमान लाए। उसने कहा: आपने सच्च कहा। फिर कहा: मुझे एहसान के बारे में बताइए। आपने फ़रमाया: (एहसान ये है) कि तु अल्लाह की इबादत इस तरह करे कि गोया तो उसे देख रहा है, और अगर तु उसे नहीं देखता तो वो तो तुझे देख ही रहा है। उसने कहा: मुझे क्रियामत के (वक़्त) बारे में बताइए। फ़रमाया: जिससे पूछा गया है वो उस के बारे में पूछने वाले से ज़्यादा नहीं जानता। उसने कहा: मुझे उस की निशानीयां ही बता दीजिए। आपने फ़रमाया: (उस की निशानीयों में से एक निशानी ये है कि) बांदी अपनी मालकिन को जन्म देगी और तु नंगे-पाँव कपड़ों से महरूम, बकरीयां चराने वालों को देखेगा कि वो ऊंची ऊंची इमारतों पर फ़ख़रकर रहे हैं। इस के बाद वो शख्स चला गया, और मैं काफ़ी देर तक बैठा रहा, अल्लाह के नबी ने मुझसे कहा: ए उम्र, जानते हो ये सवालात पूछने वाला कौन था? मैंने कहा: अल्लाह और उस का रसूल ही बेहतर जानते हैं। आपने फ़रमाया: ये जिब्रील थे, तुम्हें तुम्हारा दिन सीखाने के लिए आए थे। इस हदीस को इमाम मुस्लिम ने रिवायत किया है।

۳. اسلام کی بنیادیں

عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَإِقَامِ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَحَجِّ الْبَيْتِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ»، رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ.

ابو عبد الرحمن عبد اللہ بن عمر بن خطاب رضی اللہ عنہما سے روایت ہے، فرماتے ہیں: میں نے اللہ کے رسول ﷺ کو فرماتے سنا: اسلام کی بنیاد پانچ چیزوں پر ہے، اس بات کی گواہی دینا کہ اللہ کے سوا کوئی (حقیقی) معبود نہیں اور محمد اللہ کے رسول ہیں، نماز قائم کرنا، زکوٰۃ ادا کرنا، (اللہ کے) گھر کا حج کرنا اور رمضان کے روزے رکھنا۔

3. Islam ki bunyadain

Abu Abdul Rahman Abdullah bin Umar bin khattab رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا سے riwayat hai, farmate hain:

mein ne Allah ke Rasool ko farmate suna: Islam ki bunyaad paanch cheezon per hai, is baat ki gawahi dena ke Allah ke siwa koi (haqeeqi) mabood nahi aur Mohammad Allah ke Rasool hain, namaz qaim karna, zakat ada karna, (Allah ke) ghar ka Hajj karna aur Ramadan ke roze rakhna.

3. इस्लाम की बुनियादें

अबू अबदुर्रहमान अबदुल्लाह बिन उम्र बिन खत्ताब رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا से रिवायत है, फ़रमाते हैं: मैंने अल्लाह के रसूल को फ़रमाते सुना: इस्लाम की बुनियाद पाँच चीज़ों पर है, इस बात की गवाही देना कि अल्लाह के सिवा कोई (हक़ीक़ी) माबूद नहीं और मुहम्मद अल्लाह के रसूल हैं, नमाज़ क़ायम करना, ज़कात अदा करना, (अल्लाह के) घर का हज करना और रमज़ान के रोज़े रखना।

۴. انسان کی تخلیق اور تقدیر

عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رضي الله عنه قَالَ: حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ: «إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يُرْسَلُ اللَّهُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ، فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ وَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ: بِكُتْبِ رِزْقِهِ وَأَجَلِهِ وَعَمَلِهِ وَشَقِيٍّ أَوْ سَعِيدٍ، فَوَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّىٰ مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ، فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا، وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّىٰ مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ، فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ ، وَمُسْلِمٌ.

ابو عبد الرحمن عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ سے روایت ہے فرماتے ہیں: ہم سے اللہ کے رسول ﷺ نے حدیث بیان کی اور آپ ﷺ الصادق المصدوق ہیں۔ آپ نے فرمایا: تم میں سے ہر ایک کی تخلیق اس طرح ہوتی ہے کہ وہ اپنی ماں کے پیٹ میں چالیس دن تک نطفہ کی شکل میں رہتا ہے، پھر اسی طرح علقہ کی شکل میں رہتا ہے، پھر اسی طرح مضغہ کی شکل میں رہتا ہے، پھر اس کی طرف ایک فرشتہ بھیجا جاتا ہے، تو اس میں روح پھونک دی جاتی ہے اور چار چیزوں کے لکھ دینے کا حکم دیا جاتا ہے۔ اس کا رزق، اس کی عمر، اس کا عمل اور یہ کہ وہ شقی ہے یا سعید، اس ذات کی قسم جس کے سوا کوئی معبود برحق نہیں، ایک آدمی جنتیوں جیسے اعمال کرتا رہتا ہے، یہاں تک کہ اس کے اور جنت کے درمیان بس ایک ہاتھ کا فاصلہ رہ جاتا ہے لیکن پھر اس پر اللہ کا لکھا سبقت لے جاتا ہے اور وہ جہنمیوں جیسے اعمال کرنے لگ جاتا ہے یہاں تک کہ جہنم میں داخل ہو جاتا ہے۔ اور ایک آدمی جہنمیوں کے اعمال کرتا رہتا ہے یہاں تک کہ اس کے اور جہنم کے درمیان بس ایک ہاتھ کا فاصلہ رہ جاتا ہے لیکن پھر اس پر اللہ کا لکھا سبقت لے جاتا ہے اور وہ جنتیوں کے اعمال کرنے لگ جاتا ہے اور جنت میں داخل ہو جاتا ہے۔

4. insaan ki takhleeq aur taqdeer

Abu Abdur Rahman Abdullah bin Masood رضي الله عنه se riwayat hai farmate hain: Hum se Allah ke Rasool ne hadees bayan ki aur Aap As-sadiq Al-masdoos hain. Aap ne farmaya: tum mein se har aik ki takhleeq is tarah hoti hai ki woh apni maa ke pet mein chalees din tak nutfa ki shakal mein rehta hai, phir isi tarah alaqa ki shakal mein rehta hai, phir isi tarah muzgha ki shakal mein rehta hai, phir us ki taraf aik farishta bheja jata hai, to us mein rooh phoonk di jati hai aur chaar cheezon ke likh daine ka hukum diya jata hai. Us ka rizq, us ki Umar, us ka amal aur yeh ke who shaqi hai ya Saeed, us zaat ki qasam jis ke siwa koi mabood-e-barhaq nahi, aik aadmi jannatiyon jaise aamaal karta raheta hai, yahan tak ke us ke aur jannat ke darmiyan bas aik haath ka faasla rahe jata hai lekin phir us per Allah ka likha Sabqat le jata hai aur who jahannamiyon jaise aamaal karne lag jata hai yahan tak ke jahannam mein daakhil ho jata hai. aur aik aadmi jannatiyon ke aamaal karta raheta hai yahan tak ke us ke aur jahannam ke darmiyan bas aik haath ka faasla rahe jata hai lekin phir us per Allah ka likha Sabqat le jata hai aur who jannatiyon ke aamaal karne lag jata hai aur jannat mein daakhil hojata hai.

4. इन्सान की तखलीक़ और तक्दीर

अबू अबदुर्रहमान अबदुल्लाह बिन मसऊद رضي الله عنه से रिवायत है फ़रमाते हैं: हमसे अल्लाह के रसूल ने हदीस बयान की और आप अस-सादिक़ अलमसदुक़ हैं। आपने फ़रमाया: तुम में से हर एक की तखलीक़ इस तरह होती है कि वो अपनी माँ के पेट में चालीस दिन तक नुतफ़ा की शकल में रहता है, फिर इसी तरह अलका की शकल में रहता है, फिर इसी तरह मुजगा की शकल में रहता है, फिर उस की तरफ़ एक फ़रिश्ता भेजा जाता है, तो उस में रूह फूंक दी जाती है और चार चीज़ों के लिख देने का हुक्म दिया जाता है। उस का रिज़क़, उस की उम्र, उस का अमल और ये कि वो शक़ी है या सईद, उस ज़ात की क़सम जिसके सिवा कोई माबूदे बरहक़ नहीं, एक आदमी जन्नतियों जैसे आमाल करता रहता है, यहां तक कि उस के और जन्नत के दरमियान बस एक हाथ का फ़ासला रह जाता है लेकिन फिर उस पर अल्लाह का लिखा सबक़त ले जाता है और वो जहन्नमियों जैसे आमाल करने लग जाता है यहां तक कि जहन्नम में दाख़िल हो जाता है। और एक आदमी जहन्नमियों के आमाल करता रहता है यहां तक कि उस के और जहन्नम के दरमियान बस एक हाथ का फ़ासला रह जाता है लेकिन फिर उस पर अल्लाह का लिखा सबक़त ले जाता है और वो जन्नतियों के आमाल करने लग जाता है और जन्नत में दाख़िल होजाता है

۵. عمل کی قبولیت کا قاعدہ اور بدعت کی برائی

عَنْ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أُمِّ عَبْدِ اللَّهِ عَائِشَةَ ۖ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ.
وَفِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ: «مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ».

ام المؤمنین ام عبد اللہ حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا سے روایت ہے، فرماتی ہیں: اللہ کے رسول ﷺ نے فرمایا، جس نے ہمارے اس امر (یعنی دین) میں کوئی ایسی چیز نکالی جو اس میں نہیں تھی تو وہ رد کر دی جائے گی۔

اور مسلم کی ایک روایت میں یوں ہے:

جس کسی نے کوئی ایسا عمل کیا جس کے کرنے کا ہم نے حکم نہیں دیا تھا، وہ عمل رد کر دیا جائے گا۔

5. Amal ki qabuliat ka qaida aur bid'at ki burae

Umm ul momineen umme Abdullah hazrat Aayisha ۖ se riwayat hai, farmati hain: Allah ke Rasool ne farmaya, jis ne hamare is amar (yani deen) mein koi aisi cheez nikali jo us mein nahi thi to woh radd kar di jaye gi.

Aur Muslim ki aik riwayat mein yun hai:

Jis kisi ne koi aisa amal kiya jis ke karne ka hum ne hukum nahi diya tha, woh amal radd kardiya jaye ga.

5. अमल की क़बूलियत का क़ायदा और बिद्'अत की बुराई

उम्ल मोमीनीन उममे अबदुल्लाह हज़रत आईशा रज़ी अल्लाह अनहा से रिवायत है, फ़रमाती हैं: अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया, जिसने हमारे इस अमर(यानी दिन) में कोई ऐसी चीज़ निकाली जो इस में नहीं थी तो वो रद्द कर दी जाएगी।

और मुस्लिम की एक रिवायत में यूँ है:

जिस किसी ने कोई ऐसा अमल किया जिसके करने का हमने हुक्म नहीं दिया था, वो अमल रद्द कर दिया जाएगा

۶. حلال و حرام کے سلسلہ میں تقویٰ کا اہتمام

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ الْحَالَالَ بَيْنَ وَإِنَّ الْحَرَامَ بَيْنَ، وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ، لَا يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ، فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعَرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحَرَامِ، كَالرَّاعِي يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يَرْتَعَ فِيهِ، أَلَا وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمَى، أَلَا وَإِنَّ حِمَى اللَّهِ مَحَارِمُهُ، أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ.

ابو عبد اللہ نعمان بن بشیر رضی اللہ عنہما سے روایت ہے، فرماتے ہیں:

میں نے اللہ کے رسول ﷺ کو یوں فرماتے سنا: حلال واضح ہے اور حرام بھی واضح ہے، اور ان دونوں کے درمیان کچھ مشکوک چیزیں ہیں جنہیں بہت سے لوگ نہیں جانتے، لہذا جس شخص نے اپنے آپ کو ان شک والی چیزوں سے بچائے رکھا اس نے اپنے دین اور اپنی عزت کو بچالیا، اور جو ان مشتبہ چیزوں میں جا پڑا وہ حرام میں جا پڑا۔ اس کی مثال ایسی ہے کہ ایک چرواہا اپنے جانور ایسی زمیں کے قریب چرائے جو بادشاہ کیلئے خاص ہے، بہت ممکن ہے اس کے جانور اس منع کی ہوئی جگہ میں جا پڑیں اور چرنے لگیں۔ خبردار، ہر بادشاہ کی ایک خاص جگہ ہوتی ہے (جس میں لوگوں کا داخلہ منع ہوتا ہے) اور اللہ کی ممنوعہ جگہ وہ چیزیں ہیں جنہیں اس نے حرام کر دیا ہے۔ خبردار، جسم میں گوشت کا ایک ٹکڑا ہے، اگر وہ صحیح ہو جائے تو سارا جسم صحیح ہو جاتا ہے، اور اگر وہی بگڑ جائے تو سارا جسم بگڑ جاتا ہے۔ (یہ بات اچھی طرح) جان لو کہ وہ گوشت کا ٹکڑا آدمی کا دل ہے۔

6. Halal o haraam ke silsila mein taqwa ka ihtimaam

Abu Abdullah Noman bin Basheer se riwayat hai, farmate hain:

Mein ne Allah ke Rasool ko yun farmate suna: Halal wazeh hai aur haraam bhi wazeh hai, aur un dono ke darmiyan kuch mashkook cheezain hain jinhein bohat se log nahi jante, lehaza jis shakhs ne apne aap ko un shak wali cheezon se bachaaye rakha us ne apne deen aur apni izzat ko bchaliya, aur jo un mushtaba cheezon mein ja pada woh haraam mein ja pada. Is ki misaal aisi hai ke aik charwaha apne janwar aisi zameen ke qareeb charaye jo badshah ke liye khaas hai, bohat mumkin hai us ke janwar is mana ki hui jagah mein ja paden aur charne lagen. khabardaar, her badshah ki aik khaas jagah hoti hai (jis mein logon ka dakhla mana hota hai) aur Allah ki mamnoo jagah woh cheezain hain jinhein us ne haraam kardiya hai. khabardaar, jism mein gosht ka aik tukda hai, agar woh sahih hojaye to sara jism sahih ho jata hai, aur agar wahi bigad jaye to sara jism bigad jata hai. (yeh baat achi tarah) jaan lo ki woh gosht ka tukda aadmi ka dil hai.

6. हलाल-ओ-हराम के सिलसिला में तक्वा का एहतिमाम

अबू अबदुल्लाह नोमान बिन बशीर से रिवायत है, फ़रमाते हैं:

मैंने अल्लाह के रसूल को यूँ फ़रमाते सुना: हलाल वाज़ेह है और हराम भी वाज़ेह है, और इन दोनों के दरमीयान कुछ मशकूक चीज़ें हैं जिन्हें बहुत से लोग नहीं जानते, लिहाज़ा जिस शख्स ने अपने आपको उन शक वाली चीज़ों से बचाए रखा उसने अपने दीन और अपनी इज़्ज़त को बचा लिया, और जो इन मुशतबा चीज़ों में जा पड़ा वो हराम में जा पड़ा। इस की मिसाल ऐसी है कि एक चरवाहा अपने जानवर ऐसी ज़मीं के करीब चराए जो बादशाह के लिए ख़ास है, बहुत मुम्किन है उस के जानवर उस मना की हुई जगह में जा पड़े और चरने लगे। ख़बरदार, हर बादशाह की एक ख़ास जगह होती है (जिसमें लोगों का दाख़िला मना होता है,) और अल्लाह की ममनूआ जगह वो चीज़ें हैं जिन्हें उसने हराम कर दिया है। ख़बरदार, जिस्म में गोशत का एक टुकड़ा है, अगर वो सही हो जाएगी तो सारा जिस्म सही हो जाता है, और अगर वही बिगड़ जाये तो सारा जिस्म बिगड़ जाता है। (ये बात अच्छी तरह) जान लो कि वो गोशत का टुकड़ा आदमी का दिल है।

۷. دین خیر خواہی کا نام ہے

عَنْ أَبِي رُقَيْةَ تَمِيمِ بْنِ أَوْسِ الدَّارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «الدِّينُ النَّصِيحَةُ» قُلْنَا: لِمَنْ؟ قَالَ: «لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ابرقیہ تمیم بن اوس الداری رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، کہ نبی ﷺ نے فرمایا: دین نصیحت (خیر خواہی) کا نام ہے۔ ہم نے پوچھا: کس کیلئے؟ آپ ﷺ نے فرمایا: اللہ کیلئے، اس کی کتاب کیلئے، اس کے رسول کیلئے، مسلمانوں کے امام کیلئے اور عام مسلمانوں کیلئے۔

7. Deen khyr khawahi ka naam hai

Abraqiya Tamim bin Aus Addari ﷺ se riwayat hai, ke Nabi ne farmaya: Deen nasihat (khyr khawahi) ka naam hai. Hum neh poocha: kis ke liye Aap neh farmaya: Allah ke liye, us ki kitaab ke liye, us ke Rasool ke liye, musulmanoon ke imam ke liye aur aam musulmanoon ke liye.

7. दीन ख़ैर ख़्वाही का नाम है

अब्रक़िया तमीम बिन ओस अलदारी ﷺ से रिवायत है, कि नबी ने फ़रमाया: दीन नसीहत (ख़ैर ख़्वाही) का नाम है। हमने पूछा: किस के लिए? आपने फ़रमाया: अल्लाह के लिए, उस की किताब के लिए, उस के रसूल के लिए, मुस्लमानों के इमाम के लिए और आम मुस्लमानों के लिए।

۸. اسلام میں داخلہ اور جان و مال کی حرمت

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ   أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «أُمِرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ، عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ، إِلَّا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ , وَمُسْلِمٌ.

ابن عمر رضی اللہ عنہما سے روایت ہے، کہ اللہ کے رسول ﷺ نے فرمایا: مجھے اس بات کا حکم دیا گیا ہے کہ میں لوگوں سے قتال کرتا رہوں یہاں تک کہ وہ اس بات کی گواہی دے دیں کہ اللہ کے سوا کوئی معبود نہیں اور محمد اللہ کے رسول ہیں، اور نماز قائم کریں اور زکوٰۃ بھی ادا کریں، جب وہ ایسا کر لیں تو انہوں نے اپنے خون اور اپنے مال کو مجھ سے محفوظ کر لیا، سوائے اسلام کے حق کے، اور ان کا حساب اللہ کے ذمہ ہے۔

8. Islam mein dakhla aur jaan o maal ki hurmat

Ibn Umar   se riwayat hai, ke Allah ke Rasool ne farmaya: mujhe is baat ka hukum diya gaya hai ki mein logon se qitaal karta rahon yahan tak ki woh is baat ki gawahi de den ki Allah ke sewa koi mabood nahi aur Mohammad Allah ke Rasool hain, aur namaz qaim karen aur zakat bhi ada karen, jab woh aisa kar len to unhon ne apne khoon aur apne maal ko mujh se mehfooz karliya, siwaye Islam ke haq ke, aur un ka hisaab Allah ke zimma hai.

8. इस्लाम में दाखिला और जान-ओ-माल की हुर्मत

इबेन उम्र   से रिवायत है, कि अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया: मुझे इस बात का हुक्म दिया गया है कि मैं लोगों से क़िताल करता रहूँ यहां तक कि वो इस बात की गवाही दे दें कि अल्लाह के सिवा कोई माबूद नहीं और मुहम्मद अल्लाह के रसूल हैं, और नमाज़ क़ायम करें और ज़कात भी अदा करें, जब वो ऐसा कर लें तो उन्होंने अपने ख़ून और अपने माल को मुझसे महफ़ूज़ कर लिया, सिवाए इस्लाम के हक़ के, और उनका हिसाब अल्लाह के ज़िम्मा है।

9. نبی ﷺ کے حکم اور ممانعت میں فرمانبرداری

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَخْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ، فَاجْتَنِبُوهُ، وَمَا أَمَرْتُكُمْ بِهِ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ، فَإِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَثْرَةُ مَسَائِلِهِمْ وَاخْتِلَافُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ.

ابو ہریرہ عبد الرحمن بن سخر رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں: میں نے اللہ کے رسول ﷺ کو یوں فرماتے سنا، جس چیز سے میں تمہیں منع کروں اس سے رک جاؤ اور جس چیز کا میں تمہیں حکم دوں اسے اپنی استطاعت کے مطابق پورا کرو، کیونکہ تم سے پہلوں کو سوالوں کی کثرت اور اپنے نبیوں سے اختلاف ہی نے ہلاک کیا ہے۔

9. Nabi ke hukum aur mumaniat mein farmabardari

Abu Huraira Abdul Rahman bin Sakhar ﷺ se riwayat hai, farmate hain: mein ne Allah ke Rasool ko yun farmate suna, jis cheez se mein tumhe mana karoon us se ruk jao aur jis cheez ka mein tumhe hukum dun use apni isteta'at ke mutabiq poora karo, kyunke tum se pahelon ko salawon ki kasrat aur apne nabiyon se ikhtilaaf hi ne halaak kiya hai.

9. नबी के हुक्म और मुमानिअत में फ़रमांबर्दारी

अबूहुरैरा अबदुर्रहमान बिन सक्खर ﷺ से रिवायत है, फ़रमाते हैं: मैंने अल्लाह के रसूल को यूँ फ़रमाते सुना, जिस चीज़ से मैं तुम्हें मना करूँ उस से रुक जाओ और जिस चीज़ का मैं तुम्हें हुक्म दूँ उसे अपनी इस्तिअत के मुताबिक़ पूरा करो, क्योंकि तुमसे पहलों को सवालों की कसरत और अपने नबियों से इखतिलाफ़ ही ने हलाक किया है।

۱۰. حلال کمائی اور قبولیت دعا

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ، فَقَالَ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا} [المؤمنون: ۵۱]، وَقَالَ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ} [البقرة: ۱۷۲]، ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ: أَشْعَثَ أَعْبَرَ، يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ: يَا رَبَّ يَا رَبَّ، وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وَعُذِي بِالْحَرَامِ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟» رَوَاهُ مُسْلِمٌ .

ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، کہ اللہ کے رسول ﷺ نے فرمایا: اللہ طیب ہے اور وہ سوائے طیب کے کوئی چیز قبول نہیں کرتا، اور اس نے ایمان والوں کو وہی حکم دیا ہے جو رسولوں کو دیا، اللہ تعالیٰ نے فرمایا:

{يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا}

اے رسولو، طیبات (پاک چیزوں) میں سے کھاؤ اور نیک اعمال کرو۔

اور فرمایا:

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ}

اے ایمان والو، جو پاک چیزیں ہم نے تمہیں بطور رزق دی ہیں، انہیں میں سے کھاؤ۔ پھر اللہ کے نبی ﷺ نے ایک شخص کا ذکر کیا جو لمبے سفر پر ہے، بال بکھرے ہوئے ہیں، گردوغبار میں اٹا ہوا ہے، اپنے دونوں ہاتھ آسمان کی طرف اٹھا کر پکار رہا ہے، یارب! یارب! لیکن (حال یہ ہے کہ) اسکا کھانا حرام ہے، اس کا پینا حرام ہے، اس کا لباس حرام ہے، وہ حرام ہی پر پل رہا ہے، اب اس کی دعا کیسے قبول ہو سکتی ہے؟

10. Halal kamaai aur qabuliat e dua

Abu huraira رضي الله عنه se riwayat hai, ke Allah ke Rasool ne farmaya: Allah Tayyib hai aur woh siwaye Tayyib ke koi cheez qabool nahi karta, aur us ne imaan walon ko wahi hukum diya hai jo rasoolon ko diya, Allah ta'ala ne farmaya:

{ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا }

ae rasoolo, tayyibat (pak cheezon) mein se khao aur neik aamaal karo. aur farmaya:

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ }

ae imaan walo, jo pak cheezen hum ne tumhe bataor e rizaq di hain, unhen mein se khao.

phir Allah ke Nabi ne ek shakhs ka zikar kiya jo lambe safar per hai, baal bikhre hue hain, gard o ghubar mein atta huwa hai, apne dono haath aasman ki taraf utah kar pukaar raha hai, ya rab! ya rab! lekin (haal yeh hai ki) uska khana haraam hai, us ka pina haraam hai, us ka libaas haraam hai, woh haraam hi per pall raha hai, ab us ki dua kaise qabool hosakti hai?

10. हलाल कमाई और कबूलियते दुआ

अबूहुरैरा رضي الله عنه से रिवायत है, कि अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया:

अल्लाह तय्यीब है और वो सिवाए तय्यीब के कोई चीज़ क़बूल नहीं करता, और उसने ईमान वालों को वही हुक़्म दिया है जो रसूलों को दिया, अल्लाह ताअला ने फ़रमाया:

{ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا }

ए रसूलो, तय्यीबात (पाक चीज़ों) में से खाओ और नेक-आमाल करो।

और फ़रमाया:

{ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ }

ए ईमान वालो, जो पाक चीज़ें हमने तुम्हें बतौरै रिज़क़ दी हैं, उन्हीं में से खाओ।

फिर अल्लाह के नबी ने एक शख्स का ज़िक्र किया जो लंबे सफ़र पर है, बाल बिखरे हुए हैं, गर्द-ओ-गुबार में अटा हुआ है, अपने दोनों हाथ आसमान की तरफ़ उठा कर पुकार रहा है, या रब! या रब! लेकिन (हाल ये है कि) उसका खाना हराम है, उस का पीना हराम है, उस का लिबास हराम है, वो हराम ही पर पल रहा है, अब उस की दुआ कैसे क़बूल हो सकती है?

۱۱. مشکوک چیز سے پرہیز کرنا

عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ سِبْطِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَرَبِّحَانَتِهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: دَعَا مَا يَرِيكَ إِلَى مَا لَا يَرِيكَ» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

ابو محمد حسن بن علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہما، نبی ﷺ کے نواسے اور آپ کی خوشبو، سے روایت ہے، فرماتے ہیں: میں نے نبی ﷺ سے یہ بات اچھی طرح محفوظ کر لی ہے: جو چیز تمہیں شک میں ڈال دے اسے چھوڑ کر تم اس چیز کو اختیار کرو جو تمہیں شک میں نہ ڈالے۔ اس حدیث کو امام ترمذی اور نسائی نے روایت کیا ہے اور امام ترمذی فرماتے ہیں: یہ حدیث حسن صحیح ہے۔

11. Mashkook cheez se parhaiz karna

Abu Mohammad Hasan bin Ali bin Abi Taalib رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا, Nabi ke nawase aur aap ki khusbhoo, se riwayat hai, farmate hain: Mein ne Nabi se yeh baat achchi tarah mehfooz karli hai: jo cheez tumhe shak mein daal de use chod kar tum us cheez ko ikhtiyar karo jo tumhe shak mein na dale. Is hadees ko imam Tirmizi aur Nasai ne riwayat kiya hai aur imam Tirmizi farmate hain: Yeh hadees hasan sahih hai.

11. मशकूक चीज़ से परहेज़ करना

अबू मुहम्मद हसन बिन अली बिन अबी तालिब رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا, नबी के नवासे और आपकी खुशबू से रिवायत है, फ़रमाते हैं: मैंने नबी से ये बात अच्छी तरह महफूज़ करली है: जो चीज़ तुम्हें शक में डाल दे उसे छोड़कर तुम उस चीज़ को इखतियार करो जो तुम्हें शक में ना डाले। इस हदीस को इमाम तिरमिज़ी और नसाई ने रिवायत किया है और इमाम तिरमिज़ी फ़रमाते हैं: ये हदीस हसन सही है।

۱۲. غیر مقصود چیزوں سے پرہیز کرنا

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ حُسِنَ إِسْلَامُ الْمَرْءِ تَرَكَّهُ مَا لَا يَعْنِيهِ» حَدِيثٌ حَسَنٌ، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَغَيْرُهُ.

ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں:

اللہ کے رسول ﷺ نے ارشاد فرمایا: آدمی کے اسلام کی خوبی یہ ہے کہ جن چیزوں سے اس کا تعلق نہیں انہیں چھوڑ دے۔ یہ حدیث حسن ہے، اسے امام ترمذی اور ابن ماجہ نے روایت کیا ہے۔

12. Gair maqsood cheezon se parhaiz karna

Abu Huraira رضی اللہ عنہ se riwayat hai, farmate hain:

Allah ke Rasool ne irshad farmaya: aadmi ke Islam ki khoobi yeh hai ke jin cheezon se us ka ta'alluq nahi unhen chod de. Yeh hadees hasan hai, ise imam Tirmizi aur Ibn Maja ne riwayat kiya hai.

12. ग़ैर मक़सूद चीज़ों से परहेज़ करना

अबूहुरैरा رضی اللہ عنہ से रिवायत है, फ़रमाते हैं:

अल्लाह के रसूल ने इरशाद फ़रमाया: आदमी के इस्लाम की ख़ूबी ये है कि जिन चीज़ों से उस का ताल्लुक नहीं उन्हें छोड़ देये हदीस हसन है, इसे इमाम तिरमिज़ी और इब्ने माजा ने रिवायत किया है।

۱۳. دوسروں سے سلوک کا پیمانہ

عَنْ أَبِي حَمْزَةَ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، خَادِمِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ.

ابو حمزہ انس بن مالک رضی اللہ عنہ خادم رسول اللہ ﷺ، نبی ﷺ سے یہ فرمان نقل کرتے ہیں کہ آپ ﷺ نے فرمایا:
تم میں سے کوئی شخص اس وقت تک (کامل) ایمان والا نہیں ہو سکتا جب تک وہ اپنے (مسلمان) بھائی کیلئے بھی وہی چیز پسند نہ کرے جو خود اپنے لیے پسند کرتا ہے۔

13. Dusron se suloq ka pemaana

Abu Hamza Anas bin Malik رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ khadim e Rasool, Nabi se yeh farmaan naqal karte hain ki Aap ne farmaya:
Tum mein se koi shakhs us waqt tak (kaamil) imaan wala nahi ho sakta jab tak ke woh apne (musalman) bhai ke liye bhi wohi cheez pasand na kare jo khud apne liye pasand karta hai.

13. दूसरों से सुलूक का पैमाना

अबू हमज़ा अनस बिन मालिक رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ खादिमे रसूल, नबी से ये फ़रमान नक़ल करते हैं कि आपने फ़रमाया:
तुम में से कोई शख्स उस वक़्त तक (कामिल) ईमान वाला नहीं हो सकता जब तका वो अपने (मुस्लमान) भाई के लिए भी वही चीज़ पसंद ना करे जो खुद अपने लिए पसंद करता है।

۱۴. قتل کی حرمت اور اسلامی حدود

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِخْدَى ثَلَاثٍ: الشَّيْبُ الرَّانِي، وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ، وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ.

ابن مسعود رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں:

اللہ کے رسول ﷺ نے ارشاد فرمایا: جو مسلمان اس بات کی گواہی دیتا ہو کہ اللہ کے سوا کوئی (معبود) برحق نہیں اور میں اللہ کا رسول ہوں اس کا خون (یعنی قتل) ہر گز حلال نہیں سوائے تین لوگوں کے: شادی شدہ زانی، جان کے بدلے جان اور دین (اسلام) کا چھوڑنے والا، جماعت سے الگ ہو جانے والا۔

14. Qatl ki hurmat aur islami hudood

Ibn Masood رضی اللہ عنہ se riwayat hai, farmate hain:

Allah ke Rasool ne irshad farmaya: jo musalman is baat ki gawahi deta ho ki Allah ke siwa koi (mabood) barhaq nahi aur mein Allah ka Rasool hon us ka khoon (yani qatl) hargiz halal nahi siwaye teen logon ke: shadi shuda zaani, jaan ke badle jaan aur deen (islam) ka chodne wala, jamaat se alag ho jaane wala.

14. क़तल की हुर्मत और इस्लामी हद्द

इबने मसऊद रज़ी अल्लाह अन्हु से रिवायत है, फ़रमाते हैं:

अल्लाह के रसूल ने इरशाद फ़रमाया: जो मुस्लमान इस बात की गवाही देता हो कि अल्लाह के सिवा कोई (माबूद) बरहक़ नहीं और मैं अल्लाह का रसूल हूँ उस का खून (यानी क़तल) हरगिज़ हलाल नहीं सिवाए तीन लोगों के: शादीशुदा ज़ानी, जान के बदले जान और दीन (इस्लाम) का छोड़ने वाला, जमात से अलग हो जाने वाला।

۱۵. ایمان اور اسلامی اخلاق میں تعلق

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، فَلْيُكَلِّمْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، فَلْيُكْرِمْ صَيْفَهُ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ.

ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، کہ اللہ کے رسول ﷺ نے فرمایا:
جو شخص اللہ اور آخرت کے دن پر ایمان رکھتا ہے اسے چاہیے کہ وہ خیر کی بات کرے ورنہ چپ رہے،
اور جو شخص اللہ اور آخرت کے دن پر ایمان رکھتا ہے اسے چاہیے کہ اپنے مہمان کا اکرام کرے۔

15. Imaan aur islami ikhlaq mein talluq

Abu Huraira رضی اللہ عنہ se riwayat hai, ke Allah ke Rasool ne farmaya:
Jo shakhs Allah aur akhirat ke din per imaan rakhta hai use chahiye ki woh
khyr ki baat kare warna chup rahe, aur jo shakhs Allah aur akhirat ke din
per imaan rakhta hai use chahiye ki apne maheman ka ikram kare.

15. ईमान और इस्लामी अखलाक में ताल्लुक

अबूहुरैरा रज़ी अल्लाह अन्हु से रिवायत है, कि अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया:
जो शख्स अल्लाह और आखिरत के दिन पर ईमान रखता है उसे चाहिए कि वो ख़ैर की बात करे
वर्ना चुप रहे, और जो शख्स अल्लाह और आखिरत के दिन पर ईमान रखता है उसे चाहिए कि
अपने मेहमान का इकराम करे।

۱۶. غصہ سے پرہیز کرنا

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ أَوْصِنِي، قَالَ: «لَا تَغْضَبَ فَرَدَّدَ مِرَارًا قَالَ: لَا تَغْضَبُ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ سے روایت ہے کہ ایک شخص نے نبی ﷺ سے کہا: مجھے وصیت کیجئے، آپ ﷺ نے فرمایا:
غصہ نہ کر، اس نے کئی مرتبہ اپنا سوال دہرایا، آپ نے جواب دیا: غصہ نہ کر۔

16. Gussa se parhaiz karna

Abu Huraira رضي الله عنه se riwayat hai ke ek shakhs ne Nabi se kaha:
Mujhe wasiyyat ki jiye, Aap ne farmaya:

gussa na kar, us ne kayi martaba apna sawal dohraya, aap ne jawab diya:
gussa na kar.

16. गुस्सा से परहेज़ करना

अबूहुरैरा رضي الله عنه से रिवायत है कि एक शख्स ने नबी से कहा: मुझे वसीयत कीजिए, आपने फ़रमाया:
गुस्सा ना कर, उसने कई मर्तबा अपना सवाल दोहराया, आपने जवाब दिया: गुस्सा ना कर।

۱۷. احسان کی فضیلت

عَنْ أَبِي يَعْلَى شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ، فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ، وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَةَ، وَلِإِحْسَانِ شَفْرَتِهِ، وَلِيُرْحَ ذَبِيحَتَهُ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ابو یعلیٰ شداد بن اوس رضی اللہ عنہ نبی ﷺ سے روایت کرتے ہیں کہ آپ ﷺ نے فرمایا: اللہ تعالیٰ نے ہر چیز پر احسان لکھ دیا ہے۔ لہذا جب تم قتل بھی کرو تو اچھے طریقہ سے قتل کرو اور جب تم ذبح کرو تو بہتر طریقہ سے ذبح کرو، اور تم میں سے ہر ایک اپنی چھری تیز کر لے اور اپنے ذبیحہ کو راحت پہنچائے۔

17. Ahsaan ki fazeelat

Abuyala Shaddad bin Aus رضي الله عنه النبي ﷺ سے riwayat karte hain ke Aap ne farmaya: Allah Ta'ala ne har cheez per ahsaan likh diya hai. Lihaza jab tum qatal bhi karo to achche tareeqa se qatal karo aur jab tum zabah karo to behtar tareeqa se zabah karo, aur tum mein se har aik apni churi teez karle aur apne zabiha ko raahat pahunchaye.

17. एहसान की फ़ज़ीलत

अबु याअला शद्दाद बिन ओस رضي الله عنه النبي ﷺ से रिवायत करते हैं कि आपने फ़रमाया: अल्लाह ताअला ने हर चीज़ पर एहसान लिख दिया है। लिहाज़ा जब तुम क़तल भी करो तो अच्छे तरीक़े से क़तल करो और जब तुम ज़बह करो तो बेहतर तरीक़े से ज़बह करो, और तुम में से हर एक अपनी छुरी तेज़ करले और अपने ज़बीहा को राहत पहुंचाए।

۱۸. تقویٰ اور گناہوں کا کفارہ

عَنْ أَبِي ذَرٍّ جُنْدُبِ بْنِ جُنَادَةَ وَأَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رضی اللہ عنہما، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ، وَاتَّبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا، وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ، وَفِي بَعْضِ النُّسخِ: حَسَنٌ صَحِيحٌ.

ابو ذر جندب بن جنادہ اور ابو عبد الرحمن معاذ بن جبل رضی اللہ عنہما نبی صلی اللہ علیہ وسلم سے روایت کرتے ہیں کہ آپ نے فرمایا: تو جہاں بھی ہو اللہ سے ڈرتا رہ، اور برائی ہو جانے پر اس کے بعد بھلائی کر لے، وہ اسے مٹا دے گی، اور لوگوں کے ساتھ اچھے اخلاق سے پیش آ۔

18. Taqwa aur gunaaho ka kaffara

Abuzar Jundub bin Janada aur Abu Abdur Rahmaan Muaaz bin Jabal رضی اللہ عنہما Nabi se riwayat karte hain ke aap ne farmaya: to jahan bhi ho Allah se darta rahe, aur burai ho jane per us ke baad bhalai karle, woh use mita de gi, aur logon ke sath achche akhlaq se pesh aa.

18. तपत्वा और गुनाहों का कपफ़ारा

अबूजर जुनदुब बिन जनादा और अबू अबदुर्रहमान मुआज़ बिन जबल رضی اللہ عنہما नबी से रिवायत करते हैं कि आपने फ़रमाया: तु जहां भी हो वहा अल्लाह से डरता रह, और बुराई हो जाने पर उस के बाद भलाई करले, वो उसे मिटा देगी, और लोगों के साथ अच्छे अखलाक से पेश आ।

۱۹. اللہ پر توکل اور عقیدہ قضاء و قدر

عَنْ أَبِي الْعَبَّاسِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ: كُنْتُ خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ لِي: ((يَا غُلَامُ إِنِّي أَعَلَّمْتُكَ كَلِمَاتٍ: أَحْفَظِ اللَّهَ يَحْفَظْكَ، أَحْفَظِ اللَّهَ تَجِدْهُ تُجَاهَكَ، إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ، وَإِذَا اسْتَعْنَتْ فَاسْتَعْنِ بِاللَّهِ، وَاعْلَمْ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوِ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ، لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ لَكَ، وَإِنْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ، لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ، رُفِعَتِ الْأَقْلَامُ وَجَفَّتِ الصُّحُفُ)) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

وَفِي رِوَايَةٍ غَيْرِ التِّرْمِذِيِّ: «أَحْفَظِ اللَّهَ تَجِدْهُ أَمَامَكَ تَعْرِفْ إِلَى اللَّهِ فِي الرَّحَاءِ يَعْرِفَكَ فِي الشَّدَّةِ، وَاعْلَمْ أَنَّ مَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ، وَمَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ، وَاعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ، وَأَنَّ الْفَرْجَ مَعَ الْكَرْبِ، وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا».

عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہما سے روایت ہے فرماتے ہیں:

ایک دن میں اللہ کے رسول ﷺ کے پیچھے سوار تھا، آپ نے مجھ سے فرمایا: اے بچے، میں تجھے کچھ باتیں سکھاتا ہوں (انہیں یاد رکھنا)، اللہ کی حفاظت کر، اللہ تیری حفاظت کرے گا۔ اللہ کی حفاظت کر تو اسے اپنے سامنے پائے گا۔ جب تو مانگے تو اللہ سے مانگ، اور مدد چاہے تو اللہ ہی سے مدد طلب کر۔ یہ بات جان لے کہ سارے بندے اگر مل کر تجھے فائدہ پہنچانا چاہیں تو کچھ فائدہ نہیں پہنچا سکتے، سوائے اسکے جو خود اللہ نے تیرے لیے لکھ دیا ہے، اور اگر سارے بندے مل کر تجھے نقصان پہنچانا چاہیں تو کچھ نقصان نہیں پہنچا سکتے سوائے اس کے جو خود اللہ نے تیرے لیے لکھ دیا ہے۔ قلم اٹھالیے گئے اور سیاہی سوکھ چکی۔

اس حدیث کو امام ترمذی نے روایت کیا ہے اور کہا کہ یہ حدیث حسن صحیح ہے۔ [صحیح]
ترمذی کے علاوہ دوسروں نے یہ بھی اضافہ روایت کیا ہے:

اللہ کی حفاظت کر، تو اسے اپنے سامنے پائے گا، تو اللہ کو اچھے حال میں یاد رکھ، وہ تجھے تکلیف کے حال میں یاد رکھے گا۔ یہ بات جان لے کہ جو چیز تجھ سے چوک گئی وہ تجھے ملنے والی نہ تھی، اور جو چیز تجھے پہنچی ہے وہ تجھ سے چوکنے والی نہ تھی۔ یہ بھی جان لے کہ (اللہ کی) مدد صبر کے ساتھ اور کشادگی تکلیف کے ساتھ ہی ہے اور ہر مشکل کے ساتھ آسانی ہے۔ [صحیح لغیرہ]

19. Allah per tawakkal aur aqeedah Qaza o qader

Abdullah bin Abbas se riwayat hai farmate hain:

aik din mein Allah ke Rasool ke peeche sawaar tha, aap ne mujh se farmaya: ae bachche, mein tujhe kuch batein sikhata hon (unhen yaad rakhna), Allah ki hifazat kar, Allah teri hifazat kare ga. Allah ki hifazat kar tu use apne samne paye ga. Jab tu mange to Allah se maang, aur madad chahe to Allah hi se madad talb kar. Yeh baat jaan le ki sare bande agar mil kar tujhe faida pahunchana chahein to kuch faida nahi pouncha satke, siwaye uske jo khud Allah ne tere liye likh diya hai, aur agar sare bande mil kar tujhe nuqsan pahunchana chahein to kuch nuqsan nahi pahuncha satke siwaye us ke jo khud Allah ne tere liye likh diya hai. Qalam utha liye gaye aur siyahi sookh chuki.

Is hadees ko imam Tirmizi ne riwayat kiya hai aur kaha ke yeh hadees hasan sahih hai. [sahih]

Tirmizi ke ilawa dosaron ne yeh bhi izafah riwayat kiya hai:

Allah ki hifazat kar, tu use apne samne paye ga, tu Allah ko ache haal mein yaad rakh, woh tujhe takleef ke haal mein yaad rakhe ga. Yeh baat jaan le ki jo cheez tujh se chook gayi woh tujhe milne wali na thi, aur jo cheez tujhe pahunchi hai woh tujh se chookne wali na thi. Yeh bhi jaan le ke (Allah ki) madad sabr ke sath aur kushadgi takleef ke sath hi hai aur har mushkil ke sath aasani hai. [sahih legairihi]

19. अल्लाह पर तवक्कल और अक्वीदा क़ज़ा-ओ-क़दर

अबदुल्लाह बिन अब्बास से रिवायत है फ़रमाते हैं:

एक दिन में अल्लाह के रसूल के पीछे सवार था, आपने मुझसे फ़रमाया: ए बच्चे, मैं तुझे कुछ बातें सिखाता हूँ (उन्हें याद रखना), अल्लाह की हिफ़ाज़त कर, अल्लाह तेरी हिफ़ाज़त करेगा। अल्लाह की हिफ़ाज़त कर तु उसे अपने सामने पाएगा। जब तू मांगे तो अल्लाह से मांग, और मदद चाहे तो अल्लाह ही से मदद तलब कर। ये बात जान ले कि सारे बंदे अगर मिलकर तुझे फ़ायदा पहुंचाना चाहें तो कुछ फ़ायदा नहीं पहुंचा सकते, सिवाए उसके जो खुद अल्लाह ने तेरे लिए लिख दिया है, और अगर सारे बंदे मिलकर तुझे नुक़सान पहुंचाना चाहें तो कुछ नुक़सान नहीं पहुंचा सकते सिवाए उस के जो खुद अल्लाह ने तेरे लिए लिख दिया है। क़लम उठा लिए गए और स्याही सूख चुकी।

इस हदीस को इमाम तिरमिज़ी ने रिवायत किया है और कहा कि ये हदीस हस्न सही है। [सही]

तिरमिज़ी के अलावा दूसरों ने ये भी इज़ाफ़ा रिवायत किया है:

अल्लाह की हिफ़ाज़त कर, तु उसे अपने सामने पाएगा, तु अल्लाह को अच्छे हाल में याद रख, वो तुझे तकलीफ़ के हाल में याद रखेगा। ये बात जान ले कि जो चीज़ तुझसे चूक गई वो तुझे मिलने वाली ना थी, और जो चीज़ तुझे पहुंची है वो तुझसे चूकने वाली ना थी। ये भी जान ले कि (अल्लाह की) मदद सब्र के साथ और कुशादगी तकलीफ़ के साथ ही है और हर मुश्किल के साथ आसानी है। [सही लीगैरीही]

۲۰. حیا کی اہمیت

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عَقْبَةَ بْنِ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيِّ الْبَدْرِيِّ رضی اللہ عنہ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلَامِ النَّبِيِّ الْأُولَى: إِذَا لَمْ تَسْتَحِي، فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ابو مسعود عقبہ بن عمرو انصاری بدری رضی اللہ عنہ فرماتے ہیں:

اللہ کے رسول ﷺ نے فرمایا: پچھلے زمانے کے انبیاء کے کلام سے جو باتیں بعد والوں کو ملی ہیں ان میں سے (ایک بات) یہ بھی ہے کہ جب تجھے حیا ہی محسوس نہ ہو تو پھر جو چاہے کر۔

20. Haya ki ahmiyat

Abu masood Uqbah bin Amr Ansari badri رضی اللہ عنہ farmate hain:

Allah ke Rasool ne farmaya: pichle zamane ke anbia ke kalaam se jo batein baad walon ko mili hain un mein se (aik baat) yeh bhi hai ke jab tujhe haya hi mehsoos na ho to phir jo chahe kar.

20. हया की एहमीयत

अबू मसऊद उकबा बिन अमर अंसारी बदरी رضی اللہ عنہ फ़रमाते हैं:

अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया: पिछले ज़माने के अमबीया के कलाम से जो बातें बाद वालों को मिली हैं उनमें से (एक बात) ये भी है कि जब तुझे हया ही महसूस ना हो तो फिर जो चाहे कर।

۲۱. ایمان اور استقامت کی اہمیت

عَنْ أَبِي عَمْرٍو - وَقِيلَ أَبِي عَمْرَةَ - سُفْيَانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ التَّقْفِي رضي الله عنه، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قُلْ لِي فِي الْإِسْلَامِ قَوْلًا لَا أَسْأَلُ عَنْهُ أَحَدًا غَيْرَكَ، قَالَ: ((قُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ، ثُمَّ اسْتَقِمَّ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ابو عمرو اور بعض نے ابو عمرہ بھی کہا ہے۔ سفیان بن عبد اللہ رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں:

میں نے (اللہ کے رسول ﷺ سے) کہا: اے اللہ کے رسول، اسلام کے سلسلہ میں مجھے کوئی ایسی بات بتا دیجیے کہ آپ کے سوا پھر مجھے کسی اور سے (اس کے بارے میں مزید) پوچھنے کی ضرورت باقی نہ رہے۔ آپ ﷺ نے فرمایا: کہہ ”میں اللہ پر ایمان لایا“، پھر اس (بات) پر استقامت اختیار کر۔

21. Imaan aur istiqamat ki ahmiyat

Abu Amr aur baaz ne Abu Amra bhi kaha hai. Sufyan bin Abdullah رضي الله عنه se riwayat hai, farmate hain:

Mein ne (Allah ke Rasool se) kaha: ae Allah ke Rasool, Islam ke silsila mein mujhe koi aisi baat bata di jiye ke aap ke siwa phir mujhe kisi aur se (is ke barey mein mazeed) poochne ki zaroorat baqi na rahay. Aap ne farmaya: keh mein Allah per imaan laya, phir is (baat) per istiqamat ikhtiyar kar.

21. ईमान और इस्तिqामत की एहमीयत

अबू अमर और बाअज़ ने अबू अमरा भी कहा है। सुफ़ियान बिन अबदुल्लाह رضي الله عنه से रिवायत है, फ़रमाते हैं:

मैंने (अल्लाह के रसूल से) कहा: ए अल्लाह के रसूल, इस्लाम के सिलसिला में मुझे कोई ऐसी बात बता दीजिए कि आपके सिवा फिर मुझे किसी और से (इस के बारे में मज़ीद) पूछने की ज़रूरत बाक़ी ना रहे। आपने फ़रमाया: कह मैं अल्लाह पर ईमान लाया, फिर इस (बात) पर इस्तिqामत इख़तियार करा।

۲۲. فرائض کی کامل ادائیگی پر جنت کا وعدہ

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيِّ رضي الله عنه: أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: أَرَأَيْتَ إِذَا صَلَّيْتُ الْمَكْتُوبَاتِ، وَصُمْتُ رَمَضَانَ، وَأَحَلَلْتُ الْحَلَائِلَ، وَحَرَمْتُ الْحَرَامَ، وَلَمْ أَزِدْ عَلَى ذَلِكَ شَيْئًا، أَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟ قَالَ: ((نَعَمْ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ابو عبد اللہ جابر بن عبد اللہ انصاری رضی اللہ عنہما سے روایت ہے فرماتے ہیں:
ایک شخص نے اللہ کے رسول ﷺ سے سوال کیا، اس نے کہا: اگر میں فرض نمازیں پڑھوں،
رمضان کے روزے رکھوں، حلال کو حلال جانوں اور حرام کو حرام، اور اس سے زیادہ نہ کروں تو کیا
میں جنت میں جاسکتا ہوں؟ آپ ﷺ نے فرمایا: ہاں۔

22. Faraiz ki kaamil adaigi per jannat ka wada

Abu Abdulah Jabir bin Abdullah Ansari رضي الله عنه se riwayat hai farmate hain:
Ek shakhs ne Allah ke Rasool se sawal kiya, us ne kaha: agar mein farz
namazain padhon, Ramadan ke roze rakhon, halal ko halal janu aur
haraam ko haraam, aur is se ziyada na karoon to kya mein jannat mein ja
sakta hon? Aap ne farmaya: haan.

22. फ़राइज़ की कामिल अदायगी पर जन्नत का वाअदा

अबू अबदुल्लाह जाबिर बिन अबदुल्लाह अंसारी رضي الله عنه से रिवायत है फ़रमाते हैं:
एक शख्स ने अल्लाह के रसूल से सवाल किया, उसने कहा: अगर मैं फ़र्ज़ नमाज़ें पढ़ूँ, रमज़ान के
रोज़े रखूँ, हलाल को हलाल जानु और हराम को हराम, और इस से ज़्यादा ना करूँ तो क्या मैं जन्नत
में जा सकता हूँ? आपने फ़रमाया: हाँ।

۲۳. اعمال اور ان کے اثرات

عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْحَارِثِ بْنِ عَاصِمٍ الْأَشْعَرِيِّ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأَانِ أَوْ تَمْلَأُ مَا بَيْنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَالصَّلَاةُ نُورٌ، وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ، وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ، وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ، كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو، فَبَائِعٌ نَفْسَهُ، فَمُعْتِقُهَا أَوْ مُوْبِقُهَا)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ابوماک حارث بن عاصم اشعری رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں:
اللہ کے رسول ﷺ نے فرمایا: پاکی آدھا ایمان ہے، اور الحمد للہ ترازو کو بھر دیتا ہے، اور سبحان واللہ (یہ کلمہ یا دونوں کلمے) آسمان وزمین کے درمیان کی پوری جگہ کو بھر دیتا ہے۔ یا فرمایا: بھر دیتے ہیں، اور نماز نور ہے اور صدقہ دلیل ہے، اور صبر روشنی ہے اور قرآن تیرے حق میں یا تیرے خلاف حجت (یعنی دلیل یا گواہ) ہے۔ ہر شخص (کوشش کیلئے) نکلتا ہے، پھر اپنے آپ کو بیچ کر خود کو (جہنم سے) آزاد کر لیتا ہے یا پھر ہلاکت میں ڈال دیتا ہے۔

23. Aamaal aur un ke asraat

Abu Malik Haris bin Asim Ashri رضي الله عنه se riwayat hai, farmate hain: Allah ke Rasool ne farmaya: paki aadha imaan hai, aur Al-hamdulillah traazu ko bhar deta hai, aur subhan allah wal hamdulillah (yeh kalma ya dono kalime) aasman o zameen ke darmiyan ki poori jagah ko bhar deta hai. ya farmaya: bhar dete hain, aur namaz noor hai aur sadqa daleel hai, aur sabar roshni hai aur quran tere haq mein ya tere khilaaf hujjat (yani daleel ya gawah) hai. Har shakhs (koshish ke liye) nikalta hai, phir apne aap ko bech kar khud ko (jahannam se) azad kraleta hai ya phir halakat mein daal deta hai.

23. आमात और उनके असरात

अबू मालिक हारिस बिन आसिम अशअरी رضي الله عنه से रिवायत है, फ़रमाते हैं: अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया: पाकी आधा ईमान है, और अल्हम्दुलिल्ला तराजू को भर देता है, और सुब्हानअल्लाह वल हमदुलील्लाह (ये कलिमा या दोनों कलिमे) आसमान-ओ-ज़मीन के दरमीयान की पूरी जगह को भर देता है। या फ़रमाया: भर देते हैं, और नमाज़ नूर है और सदक्का दलील है, और सब्र रोशनी है और कुरआन तेरे हक़ में या तेरे ख़िलाफ़ हुज्जत (यानी दलील या गवाह) है। हर शख्स (कोशिश के लिए) निकलता है, फिर अपने आपको बेच कर खुद को (जहन्नम से) आज़ाद करा लेता है या फिर हलाकत में डाल देता है।

۲۴. اللہ کی عظمت اور انسان کی محتاجی

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِيمَا يَرَوِي عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنَّهُ قَالَ: «يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا فَلَا تَظَالَمُوا، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ ضَالٌّ إِلَّا مَنْ هَدَيْتُهُ فَاسْتَهْدُونِي أَهْدِكُمْ، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ جَائِعٌ إِلَّا مَنْ أَطْعَمْتُهُ فَاسْتَطْعَمُونِي أُطْعِمْكُمْ، يَا عِبَادِي كُلُّكُمْ عَارٍ إِلَّا مَنْ كَسَوْتُهُ فَاسْتَكْسُونِي أَكْسُكُمْ، يَا عِبَادِي إِنَّكُمْ تُخْطِئُونَ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَأَنَا أَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا فَاسْتَغْفِرُونِي أَغْفِرْ لَكُمْ، يَا عِبَادِي إِنَّكُمْ لَنْ تَبْلُغُوا ضَرِّي فَتَضُرُّونِي وَلَنْ تَبْلُغُوا نَفْعِي فَتَنْفَعُونِي، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوْلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجَنَّتُمْ كَانُوا عَلَى أَنْفَى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مِنْكُمْ مَا زَادَ ذَلِكَ فِي مُلْكِي شَيْئًا، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوْلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَجَنَّتُمْ كَانُوا عَلَى أَفْجَرِ قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِنْ مُلْكِي شَيْئًا، يَا عِبَادِي لَوْ أَنَّ أَوْلَكُمْ وَآخِرَكُمْ وَإِنْسَكُمْ وَجَنَّتُمْ قَامُوا فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ فَسَأَلُونِي فَأَعْطَيْتُ كُلَّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ مَسْأَلَتَهُ مَا نَقَصَ ذَلِكَ مِمَّا عِنْدِي إِلَّا كَمَا يَنْقُصُ الْمَخِيطُ إِذَا دَخَلَ الْبَحْرَ، يَا عِبَادِي إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ أَحْصِيهَا لَكُمْ ثُمَّ أَوْفِيكُمْ إِيَّاهَا، فَمَنْ وَجَدَ خَيْرًا فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ وَمَنْ وَجَدَ غَيْرَ ذَلِكَ فَلَا يُلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ابو ذر غفاری نبی رضي الله عنه سے روایت کرتے ہیں کہ خود اللہ کے نبی ﷺ نے اللہ سے روایت بیان کی ہے، اللہ تعالیٰ فرماتا ہے:

اے میرے بندو، میں نے ظلم کو اپنے اوپر حرام کر لیا ہے اور تم پر بھی آپس میں ظلم کرنا حرام قرار دیا ہے، لہذا تم ایک دوسرے پر ظلم نہ کرو۔

اے میرے بندو، تم سب بھوکے ہو سوائے اس کے جسے میں کھلاؤں، لہذا تم مجھ سے کھانا مانگو میں تمہیں کھلاؤں گا۔

اے بندو، تم سب لباس سے محروم ہو، سوائے اس کے جسے میں لباس عطا کروں۔ تم مجھ سے لباس مانگو، میں ضرور تمہیں لباس عطاء کروں گا۔

اے بندو، تم رات دن غلطیاں کرتے ہو، اور میں غلطیوں کو معاف کرنے والا ہوں، تم مجھ سے مغفرت مانگو، میں ضرور تمہاری مغفرت کروں گا۔

اے بندو، تم سب مل کر بھی میرا کچھ نقصان نہیں کر سکتے اور نہ ہی تم سب مل کر مجھے فائدہ پہنچا سکتے ہو۔

اے میرے بندو، تم سب کے سب، اولین سے آخرین تک، جنات بھی اور انسان بھی، سب سے متقی شخص کے دل کی طرح ہو جائیں تو اس سے میری بادشاہت میں کچھ بھی اضافہ نہیں ہوگا۔
اے بندو، اگر تم سب اولین سے آخرین تک، جنات اور انسان کسی بدترین گناہ گار شخص کے دل کی طرح ہو جائیں تو میری بادشاہت میں اس سے کوئی بھی کمی نہ ہوگی۔

اے بندو، تم سب کے سب جنات اور انسان، جمع ہو کر ایک ساتھ مجھ سے مانگیں اور میں انہیں انکی مانگی ہوئی چیز دے بھی دوں تو اس سے میرے پاس جو کچھ ہے اس میں اتنی کمی بھی نہ ہوگی جتنی کمی سمندر میں سوئی ڈبونے سے اس سمندر میں ہوتی ہے۔

اے میرے بندو، یہ تو بس تمہارے اعمال ہیں جنہیں میں تمہارے لیے محفوظ کر کے رکھ رہا ہوں پھر (ان کا بدلہ) پوری طرح تمہیں عطا کروں گا۔ لہذا جس کو بھلائی (یعنی انعام) ملے وہ اللہ ہی کی حمد کرے اور جسے برائی (یعنی سزا) ملے وہ خود اپنے آپ ہی کو ملامت کرے۔

24. Allah ki azmat aur insaan ki mohtaji

Abuzar Ghifari Nabi se riwayat karte hain ke khud Allah ke Nabi ne Allah se riwayat bayan ki hai, Allah ta'ala farmata hai:

ae mere Bando, mein ne zulm ko apne uper haraam karliya hai aur tum per bhi aapas mein zulm karna haraam qarar diya hai, lehaza tum aik dosre per zulm na karo.

ae mere Bando, tum sab bhuke ho siwaye us ke jise mein khilaun, lehaza tum mujh se khana mango mein tumhe khilaun ga.

ae Bando, tum sab libaas se mahroom ho, siwaye us ke jise mein libaas ataa karoon. Tum mujh se libaas mango, mein zaroor tumhe libaas Ata karoon ga.

ae Bando, tum raat din ghalatiyan karte ho, aur mein ghaltion ko maaf karne wala hon, tum mujh se mughfirat mango, mein zaroor tumhari mughfirat karoon ga.

ae Bando, tum sab mil kar bhi mera kuch nuqsaan nahi kar sakte aur na hi tum sab mil kar mujhe faida pouncha satke ho.

ae mere Bando, tum sab ke sab, awwalin se aakhareen tak, jinnaat bhi aur insaan bhi, sab se muttaqi shakhs ke dil ki tarah ho jaien to us se meri badshahat mein kuch bhi izafah nahi hoga.

ae Bando, agar tum sab awwalin se aakhareen tak, jinnat aur insaan kisi bad tareen gunah gaar shakhs ke dil ki tarah ho jaien to meri badshahat mein us se koi bhi kami na hogi.

ae Bando, tum sab ke sab jinnat aur insaan, jama ho kar aik sath mujh se mangen aur mein unhen unki mangi hui cheez de bhi doon to us se mere

paas jo kuch hai us mein itni kami bhi na hogi jitni kami samandar mein suee dubone se is samandar mein hoti hai.

ae mere Bando, yeh to bas tumahre aamaal hain jinhein mein tumahre liye mehfooz karke rakh raha hoon phir (un ka badla) poori tarah tumhe ataa karoon ga. lehaza jis ko bhalai (yani inaaam) miley woh Allah hi ki hamd kare aur jise buraae (yani saza) miley woh khud apne aap hi ko malammat kare.

24. अल्लाह की अज़मत और इन्सान की मोहताजी

अबूज़र ग़ीफ़ारी नबी से रिवायत करते हैं कि ख़ुद अल्लाह के नबी ने अल्लाह से रिवायत बयान की है, अल्लाह ताअला फ़रमाता है:

ए मेरे बंदो, मैंने जुलम को अपने ऊपर हराम कर लिया है और तुम पर भी आपस में जुलम करना हराम करार दिया है, लिहाज़ा तुम एक दूसरे पर जुलम ना करो।

ए मेरे बंदो, तुम सब भूके हो सिवाए उस के जिसे मैं ख़ीलाउ, लिहाज़ा तुम मुझसे खाना माँगो मैं तुम्हें ख़िलाउगा।

ए बंदो, तुम सब लिबास से महरूम हो, सिवाए उस के जिसे मैं लिबास अता करूँ। तुम मुझसे लिबास माँगो, मैं ज़रूर तुम्हें लिबास अता करूँगा।

ए बंदो, तुम रात-दिन गलतीयां करते हो, और मैं गलतीयों को माफ़ करने वाला हूँ, तुम मुझसे मग़फ़िरत माँगो, मैं ज़रूर तुम्हारी मग़फ़िरत करूँगा।

ए बंदो, तुम सब मिलकर भी मेरा कुछ नुक़सान नहीं कर सकते और ना ही तुम सब मिलकर मुझे फ़ायदा पोहचा सकते हो।

ए मेरे बंदो, तुम सब के सब, अव्वलीन से आख़रीन तक, जिन्नात भी और इन्सान भी, सबसे मुत्तक़ी शख़्स के दिल की तरह होजाएं तो इस से मेरी बादशाहत में कुछ भी इज़ाफ़ा नहीं होगा।

ए बंदो, अगर तुम सब अव्वलीन से आख़रीन तक, जिन्नात और इन्सान किसी बदतरीन गुनाहगार शख़्स के दिल की तरह होजाएं तो मेरी बादशाहत में इस से कोई भी कमी ना होगी।

ए बंदो, तुम सब के सब जिन्नात और इन्सान, जमा हो कर एक साथ मुझसे मांगें और मैं उन्हें उनकी मांगी हुई चीज़ दे भी दुं तो इस से मेरे पास जो कुछ है इस में इतनी कमी भी ना होगी जितनी कमी समुंद्र में सूई डुबोने से इस समुंद्र में होती है।

ए मेरे बंदो, ये तो बस तुम्हारे आमाल हैं जिन्हें मैं तुम्हारे लिए महफूज़ करके रख रहा हूँ फिर (उनका बदला) पूरी तरह तुम्हें अता करूँगा। लिहाज़ा जिसको भलाई (यानी इनाम) मिले वो अल्लाह ही की हमद करे और जिसे बुराई (यानी सज़ा) मिले वो ख़ुद अपने आप ही को मलामत करे।

۲۵. نیکی کے راستوں کی کثرت

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَيْضًا «أَنَّ نَاسًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالُوا لِلنَّبِيِّ ﷺ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالْأَجُورِ، يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي، وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ، وَيَتَصَدَّقُونَ بِفُضُولِ أَمْوَالِهِمْ، قَالَ: ((أَوْلَيْسَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ مَا تَصَدَّقُونَ؟ إِنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَفِي بَضْعٍ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ)) قَالَوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيَأْتِي أَحَدُنَا شَهْوَتُهُ وَيَكُونُ لَهُ فِيهَا أَجْرٌ؟ قَالَ: ((أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ، أَكَانَ عَلَيْهِ وِزْرٌ؟ فَكَذَلِكَ إِذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ كَانَ لَهُ أَجْرٌ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

حضرت ابو ذر رضی اللہ عنہ سے روایت ہے کہ اللہ کے رسول ﷺ کے صحابہ میں سے بعض نے آپ ﷺ سے کہا: اے اللہ کے رسول، مالدار لوگ سارے اجر لے گئے، ہماری طرح وہ بھی نماز پڑھتے ہیں، ہمارے ساتھ وہ بھی روزہ رکھتے ہیں، لیکن وہ اپنے زائد مالوں کو صدقہ کر دیتے ہیں (جو ہم نہیں کر سکتے) آپ ﷺ نے فرمایا: کیا اللہ نے تمہارے لیے صدقہ کے اور راستے پیدا نہیں کر دیے ہیں؟ ہر تسبیح صدقہ ہے، ہر تکبیر صدقہ ہے، ہر تہلیل صدقہ ہے، ہر تہلیل (لا الہ الا اللہ کہنا) صدقہ ہے، بھلائی کا حکم دینا صدقہ ہے، برائی سے روکنا صدقہ ہے، یہاں تک کہ تمہارا اپنی بیویوں سے صحبت کرنا بھی صدقہ ہے۔ انہوں نے پوچھا: اے اللہ کے رسول ہم میں سے ایک شخص اپنی شہوت پوری کرتا ہے اور اسے اس پر بھی اجر ملتا ہے؟ آپ ﷺ نے فرمایا: اگر وہ حرام طریقے سے اپنی خواہش پوری کرتا ہے تو کیا اس پر گناہ کا بوجھ نہ ہوتا؟ بس اسی طرح جب اس نے حلال طریقہ سے اپنی خواہش پوری کی تو اس کے لیے اجر ہے۔

25. Neki ke raston ki kasrat

Hazrat Abuzar رضي الله عنه se riwayat hai ke Allah ke Rasool ke sahaba mein se baaz ne Aap se kaha: ae Allah ke Rasool, maldaar log saare ajar le gaye, hamari tarah woh bhi namaz padhte hain, hamare sath woh bhi roza rakhte hain, lekin woh apne zayed maloon ko sadqa kar dete hain (jo hum nahi kar sakte) Aap ne farmaya: kya Allah ne tumahre liye sadqa ke aur raste paida nahi kar diye hain? Har tasbeeh sadqa hai, har taqbir sadqa hai, har Tehmid sadqa hai, har Tahleel (laa ilaha illa Allah kehna) sadqa hai, bhalai ka hukum dena sadqa hai, buraie se rokna sadqa hai, yahan tak ke tumhara apni biwion se sohbat karna bhi sadqa hai. Unhon ne poocha: ae Allah ke Rasool hum mein se aik shakhsh apni shahwat poori karta hai aur use us per bhi ajar milta hai? Aap ne farmaya: agar woh haraam tareeqe se apni khwahish poori karta hai to kya us per gunah ka boojh na hota? Bus usi tarah jab us ne halal tareeqa se apni khwahish poori ki to us ke liye ajar hai.

25. नेकी के रास्तों की कसरत

हज़रत अबूज़र رضي الله عنه से रिवायत है कि अल्लाह के रसूल के सहाबा में से बाअज़ ने आपसे कहा: ए अल्लाह के रसूल, मालदार लोग सारे अज़्र ले गए, हमारी तरह वो भी नमाज़ पढ़ते हैं, हमारे साथ वो भी रोज़ा रखते हैं, लेकिन वो अपने ज़ाइद मालों को सदक़ा कर देते हैं (जो हम नहीं कर सकते) आपने फ़रमाया: क्या अल्लाह ने तुम्हारे लिए सदक़ा के और रास्ते पैदा नहीं कर दिए हैं? हर तस्बीह सदक़ा है, हर हर तकबीर सदक़ा है, हर तहमीद सदक़ा है, हर तहलील (ला-इलाह इल-लल्लाह कहना) सदक़ा है, भलाई का हुक्म देना सदक़ा है, बुराई से रोकना सदक़ा है, यहां तक कि तुम्हारा अपनी बीवीयों से सोहबत करना भी सदक़ा है। उन्होंने पूछा: ए अल्लाह के रसूल हम में से एक शख़्स अपनी शहवत पूरी करता है और उसे इस पर भी अज़्र मिलता है? आपने फ़रमाया: अगर वो हराम तरीक़े से अपनी ख़ाहिश पूरी करता है तो क्या उस पर गुनाह का बोझ ना होता? बस इसी तरह जब उसने हलाल तरीक़ा से अपनी ख़ाहिश पूरी की तो उस के लिए अज़्र है।

۲۶. صدقہ کا مقام اور اس کی صورتیں

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كُلُّ سَلَامِي مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ يَعْدِلُ بَيْنَ الْإِثْنَيْنِ صَدَقَةٌ، وَيُعِينُ الرَّجُلَ فِي دَابَّتِهِ، فَيَحْمِلُهُ عَلَيْهَا، أَوْ يَرْفَعُ لَهُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ، وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ، وَبِكُلِّ خُطْوَةٍ يَمْشِيهَا إِلَى الصَّلَاةِ صَدَقَةٌ، وَتُمْيِطُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ، وَمُسْلِمٌ.

ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں:

اللہ کے رسول ﷺ نے فرمایا: ہر دن جس میں سورج طلوع ہوتا ہے اس میں آدمی کے ہر جوڑ پر صدقہ (دینا ضروری) ہے۔ دو آدمیوں کے درمیان عدل (کی بنیاد پر فیصلہ) کرنا صدقہ ہے، کسی آدمی کو اس کی سواری پر سوار ہونے میں مدد کرنا یا اس کی متاع (چیز) اٹھا کر اسے سواری پر رکھ دینا صدقہ ہے، اچھی بات صدقہ ہے، نماز کی طرف چلنے والا ہر قدم صدقہ ہے، اور راستے سے تکلیف دینے والی چیز ہٹا دینا صدقہ ہے۔

26. Sadqa ka muqam aur is ki soorten

Abu Huraira رضی اللہ عنہ se riwayat hai, farmate hain:

Allah ke Rasool ne farmaya: har din jis mein sooraj tulu hota hai us mein aadmi ke har jod per sadqa (dena zurori) hai. do admion ke darmiyan Adal (ki bunyaad per faisla) karna sadqa hai, kisi aadmi ko us ki sawari per sawaar hone mein madad karna ya us ki mata'a (cheez) utha kar use sawari per rakh dena sadqa hai, achi baat sadqa hai, namaz ki taraf chalne wala har qadam sadqa hai, aur raste se takleef dene wali cheez hata dena sadqa hai.

26. सदका का मुकाम और इस की सूरतों

अबूहुरैरा رضی اللہ عنہ से रिवायत है, फ़रमाते हैं:

अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया: हर दिन जिसमें सूरज तलूअ होता है इस में आदमी के हर जोड़ पर सदका (देना ज़रूरी) है। दो आदमीयों के दरमियान अदल (की बुनयाद पर फ़ैसला) करना सदका है, किसी आदमी को उस की सवारी पर सवार होने में मदद करना या उस की मता (चीज़) उठा कर उसे सवारी पर रख देना सदका है, अच्छी बात सदका है, नमाज़ की तरफ़ चलने वाला हर क़दम सदका है, और रास्ते से तकलीफ़ देने वाली चीज़ हटा देना सदका है।

۲۷. انسان کے دل پر نیکی اور گناہ کے اثرات

عَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنِ الْبِرِّ وَالْإِثْمِ، فَقَالَ: «الْبِرُّ حُسْنُ الْخُلُقِ، وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

وَعَنْ وَابِصَةَ بْنِ مَعْبَدٍ قَالَ: «أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: جِئْتَ تَسْأَلُ عَنِ الْبِرِّ وَالْإِثْمِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: ((اسْتَفْتِ قَلْبَكَ، الْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّتَ إِلَيْهِ النَّفْسُ، وَاطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ، وَالْإِثْمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ، وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ، وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوَكَ)) حَدِيثٌ حَسَنٌ. رَوِيَاهُ فِي مُسْنَدِي الْإِمَامَيْنِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، وَالدِّرَامِي بِإِسْنَادٍ حَسَنٍ.

نو اس بن سعان رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، وہ نبی کریم ﷺ سے روایت کرتے ہیں کہ آپ ﷺ نے فرمایا:
نیکی اچھے اخلاق کا نام ہے اور گناہ وہ ہے جو تیرے جی میں کھٹکے اور تجھے یہ ناپسند ہو کہ لوگوں کو وہ بات معلوم ہو جائے۔

وابصہ بن معبد رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں:
میں اللہ کے رسول ﷺ کے پاس آیا، آپ ﷺ نے مجھ سے کہا: کیا تم نیکی سے متعلق پوچھنے آئے ہو؟ میں نے کہا: جی ہاں، آپ ﷺ نے فرمایا: اپنے دل سے فتویٰ طلب کرو۔ نیکی وہ ہے جس پر آدمی کا نفس مطمئن ہو جائے اور اس کے دل میں اطمینان پیدا ہو جائے، اور گناہ وہ ہے جو جی میں کھٹکتا رہے، اور سینے میں تردد پیدا کر دے، چاہے فتویٰ دینے والے تجھے فتویٰ بھی دے چکے ہوں۔
یہ حدیث حسن ہے، ہم نے اسے دونوں اماموں کی مسندوں، مسند احمد اور مسند دارمی میں روایت کی ہے۔ [حسن لغیرہ]

27. Insaan ke dil per neki aur gunah ke asraat

Nawas bin Sa'an رضي الله عنه se riwayat hai, woh nabi kareem se riwayat karte hain ke Aap ne farmaya:

neki achche akhlaq ka naam hai aur gunah woh hai jo tere jee mein khatke aur tujhe yeh na pasand ho ke logon ko woh baat maloom hojaye.

Wabsa bin Maabad رضي الله عنه se riwayat hai, farmate hain:

Mein Allah ke Rasool ke paas aaya, Aap ne mujh se kaha: kya tum neki se mutaliq poochne aeye ho? mein ne kaha: jee haan, Aap ne farmaya: apne dil se fatwa talab karo. Neki woh hai jis per aadmi ka nafs mutma'in ho jaye aur us ke dil mein itminan paida hojaye, aur gunah woh hai jo jee mein khatkta rahe, aur seene mein traddud peda karde, chahe fatwa daine wale tujhe fatwa bhi de chuke hon.

Yeh hadees hasan hai, hum ne isey dono imamon ki masnadon, masnad Ahmed aur masnad Darmi mein riwayat kiya hai. [hasan legairehi]

27. इन्सान के दिल पर नेकी और गुनाह के असरात

नव्वास बिन सम्अन رضي الله عنه से रिवायत है, वो नबी करीम से रिवायत करते हैं कि आपने फ़रमाया: नेकी अच्छे अखलाक़ का नाम है और गुनाह वो है जो तेरे जी में खटके और तुझे ये नापसंद हो कि लोगों को वो बात मालूम हो जाएगी।

वाबसा बिन माबद رضي الله عنه से रिवायत है, फ़रमाते हैं:

मैं अल्लाह के रसूल के पास आया, आपने मुझसे कहा: क्या तुम नेकी से मुताल्लिक़ पूछने आए हो? मैंने कहा: जी हाँ, आपने फ़रमाया: अपने दिल से फ़तवा तलब करो। नेकी वो है जिस पर आदमी का नफ़स मुतमइन हो जाये और इस के दिल में इतमीनान पैदा हो जाएगी, और गुनाह वो है जो जी में खटकता रहे, और सीने में तरदुद पैदा कर दे, चाहे फ़तवा देने वाले तुझे फ़तवा भी दे चुके हो।

ये हदीस हसन है, हमने उसे दोनों इमामों की मसनदों, मुस्नद अहमद और मुस्नद दारमी में रिवायत की है। [हसन लीगैरीही]

۲۸. اتباع سنت کی اہمیت اور بدعت کا انجام

عَنْ أَبِي نَجِيحِ الْعَرَبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ رضي الله عنه قَالَ: «وَعَظَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَوْعِظَةً، وَجَلَّتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ، وَذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَأَنَّهَا مَوْعِظَةٌ مُؤَدَّعٍ، فَأَوْصِنَا، قَالَ: أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ، وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ، وَإِنْ تَأَمَّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ، فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا، فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ، عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ، وَإِيَّاكُمْ وَمُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ، فَإِنَّ كُلَّ بَدْعَةٍ ضَالَّةٌ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

ابو نجیح عرباض بن ساریہ رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں: ایک دن اللہ کے رسول ﷺ نے ہمیں ایسا وعظ سنایا کہ جس سے دل دہل گئے اور آنکھیں نم ہو گئیں۔ ہم نے عرض کیا: اے اللہ کے رسول، آپ کا یہ وعظ تو وداع ہونے والے کے وعظ کی طرح ہے۔ لہذا آپ ہمیں وصیت کیجئے۔ آپ ﷺ نے فرمایا: میں تمہیں اللہ سے تقویٰ (یعنی اللہ سے ڈرنے) کی وصیت کرتا ہوں، اور سننے اور ماننے کی وصیت کرتا ہوں چاہے تم پر کسی غلام ہی کو امیر بنا دیا جائے۔ اس لیے کہ تم میں سے جو بھی زندگی پائے گا وہ بہت اختلاف دیکھے گا، پس تم پر میری سنت اور میرے ہدایت یافتہ خلفائے راشدین کی سنت کی پیروی ضروری ہے۔ اسے اپنی داڑھوں سے مضبوطی کے ساتھ پکڑ لو، اور خبردار (دینی) امور میں نئی نئی چیزوں سے بچو، کیونکہ ہر بدعت گمراہی ہے۔

28. Itteba'e sunnat ki ahmiyat aur bidat ka anjaam

Abu Najih Irbaz bin Saria رضي الله عنه se riwayat hai, farmate hain:

Ek din Allah ke Rasool ne hamein aisa waaz sunaya ke jis se dil dehal gaye aur ankhen num hogyin. hum ne arz kiya: ae Allah ke Rasool, aap ka yeh waaz to vidaa hone wale ke waaz ki tarah hai. lehaza aap hamein wasiyat kijiye. Aap ne farmaya: mein tumhe Allah se taqwa (yani Allah se darne) ki wasiyyat karta hon, aur sunney aur maanne ki wasiyyat karta hon chahe tum per kisi ghulam hi ko ameer bana diya jaye. is liye ke tum mein se jobhi zindagi paye ga woh bohat ikhtilaaf dekhe ga, pus tum per meri sunnat aur mere hidaayat yafta khulafaye rashdin ki sunnat ki pairwi zurori hai. use apni dadhoon se mazbooti ke sath pakad lo, aur khabardaar (dini) umoor mein nai nai cheezon se bacho, kyunke har bidat gumraahi hai.

28. इत्तबाअ ए सुन्नत की एहमीयत और बिदत का अंजाम

अबू नजीह इरबाज़ बिन सारिया رضي الله عنه से रिवायत है, फ़रमाते हैं: एक दिन अल्लाह के रसूल ने हमें ऐसा वाज़ सुनाया कि जिससे दिल दहल गए और आँखें नम हो गईं। हमने अर्ज़ किया: ए अल्लाह के रसूल, आपका ये वाज़ तो विदा होने वाले के वाज़ की तरह है। लिहाज़ा आप हमें वसीयत कीजिए। आपने फ़रमाया: मैं तुम्हें अल्लाह से तक्वा (यानी अल्लाह से डरने) की वसीयत करता हूँ, और सुनने और मानने की वसीयत करता हूँ चाहे तुम पर किसी गुलाम ही को अमीर बना दिया जाये। इसलिए कि तुम में से जोभी ज़िंदगी पाएगा वो बहुत इखतिलाफ़ देखेगा, पस तुम पर मेरी सुन्नत और मेरे हिदायत याफ़ताह ख़ुलफ़ाए राशिदीन की सुन्नत की पैरवी ज़रूरी है। उसे अपनी दाढ़ों से मज़बूती के साथ पकड़ लो, और ख़बरदार (दीनी) उमूर में नई नई चीज़ों से बचो, क्योंकि हर बिदत गुमराही है।

۲۹. زبان کی حفاظت

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ وَيُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ، قَالَ: لَقَدْ سَأَلْتَ عَنْ عَظِيمٍ وَإِنَّهُ لَيَسِيرٌ عَلَى مَنْ يَسْرَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ: تَعْبُدُ اللَّهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتُصُومُ رَمَضَانَ، وَتُحُجُّ الْبَيْتَ. ثُمَّ قَالَ: أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ؟ الصَّوْمُ جُنَّةٌ، وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ، وَصَلَاةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ، ثُمَّ تَلَا: {تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ} [السجدة: ١٦] حَتَّى بَلَغَ: يَعْلَمُونَ [السجدة: ١٦ - ١٧]، ثُمَّ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكَ بِرَأْسِ الْأَمْرِ وَعَمُودِهِ وَذُرْوَةِ سَنَامِهِ؟ قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: رَأْسُ الْأَمْرِ الْإِسْلَامُ، وَعَمُودُهُ الصَّلَاةُ، وَذُرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ، ثُمَّ قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكَ بِمَلَكَ ذَلِكَ كُلِّهِ؟ قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَأَخَذَ بِلِسَانِهِ، قَالَ: كُفَّ عَلَيْكَ هَذَا قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَإِنَّا لَمُؤَاخِدُونَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ؟ فَقَالَ: تَكَلَّمْتَ أُمَّكَ، وَهَلْ يَكُفُّ النَّاسَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ، أَوْ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ إِلَّا حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں:

میں نے کہا: اے اللہ کے رسول ﷺ، مجھے کوئی ایسا عمل بتا دیجئے جو مجھے جنت میں داخل کر دے اور جہنم سے دور کر دے۔ آپ ﷺ نے فرمایا: تم نے ایک بہت عظیم چیز کا سوال کیا ہے، اور یہ چیز اس شخص کیلئے بہت آسان ہے جس کیلئے خود اللہ تعالیٰ اسے آسان کر دے۔ تم اللہ ہی کی عبادت کرو، اس کے ساتھ کسی چیز کو شریک نہ کرو، نماز قائم کرو، زکوٰۃ ادا کرو، رمضان کے روزے رکھو اور اللہ کے گھر کا حج کرو۔ پھر فرمایا: کیا میں تمہیں خیر کے دروازے نہ بتا دوں؟ روزہ ڈھال ہے، اور صدقہ گناہ کو ایسے مٹا دیتا ہے جیسے پانی آگ کو بجھا دیتا ہے اور رات کے وقت ادا کی جانے والی نماز پھر آپ نے یہ آیت پڑھی

ان (نیک بندوں) کے پہلو اپنے بستروں سے علاحدہ ہی رہتے ہیں، یہاں تک کہ آپ نے (یعلمون) تک پڑھا۔ پھر کہا: کیا میں تمہیں دین کی جڑ، اس کا ستون اور اس کا سب سے اونچا حصہ نہ بتاؤں؟ میں نے

کہا: اے اللہ کے رسول، ضرور بتائیں۔ آپ ﷺ نے فرمایا: دین کی جڑ اسلام (یعنی کامل فرمانبرداری یا شہادتین کا اقرار) ہے، اس کا ستون نماز ہے، اور اس کا سب سے اونچا حصہ جہاد ہے۔ پھر فرمایا: کیا میں تمہیں ان چیزوں کی اصل بنیاد نہ بتاؤں؟ میں نے کہا: اے اللہ کے رسول، ضرور بتائیں۔ آپ ﷺ نے اپنی زبان کو پکڑ کر کہا: اس کو روکے رکھو میں نے کہا: اے اللہ کے رسول، ہم زبان سے جو باتیں کرتے ہیں ان باتوں پر بھی ہماری پکڑ ہوگی؟ فرمایا: تجھے تیری ماں گم کر دے، کیا لوگوں کی زبان کی فصل (یعنی کمائی) ہی وہ چیز نہیں جو انہیں منہ کے بل یا فرمایا ناک کے بل گھسیٹ کر جہنم میں لے جائے گی؟

29. Zubaan ki hifazat

Muaaz bin Jabal ؓ se riwayat hai, farmate hain:

mein ne kaha: ae Allah ke Rasool, mujhe koi aisa amal batadijye jo mujhe jannat mein daakhil karde aur jahannam se door karde. Aap ne farmaya: tum ne aik bohat azeem cheez ka sawal kiya hai, aur yeh cheez us shakhs ke liye bohat aasaan hai jis ke liye khud Allah Ta'ala use aasaan karde. Tum Allah hi ki ibadat karo, us ke sath kisi cheez ko shareek na karo, namaz qaim karo, zakat ada karo, Ramadan ke roze rakho aur Allah ke ghar ka Hajj karo. Phir farmaya: kya mein tumhe kher ke darwaze na bata dun? Roza dhaal hai, aur sadqa gunah ko aisey mita deta hai jaise pani aag ko bujha deta hai aur raat ke waqt ada ki jaaney wali namaz phir aap ne yeh aayat padhi

Un (naik bandon) ke pahelu apne bistaron se alaheda hi rehet hain, yahan tak ke aap ne (يعلمون) tak padha. Phir kaha: kya mein tumhe deen ki jad, us ka sutoon aur us ka sab se oncha hissa na batau? mein ne kaha: ae Allah ke Rasool, zaroor batayen. Aap ne farmaya: deen ki jad Islam (yani kaamil farmabardari ya shaha datain ka iqraar) hai, us ka sutoon namaz hai, aur us ka sab se oncha hissa jihad hai. phir farmaya: kya mein tumhen un tamam cheezon ki asal bunyaad na batau? mein ne kaha: ae Allah ke Rasool, zaroor batayen. Aap ne apni zabaan ko pakad kar kaha: is ko roke rakho mein ne kaha: ae alh ke Rasool, hum zabaan se jo batain karte hain un baton per bhi hamari pakad hogi? farmaya: tujhe teri maa gum karde, kya logon ki zabaan ki fasal (yani kamaai) hi woh cheez nahi jo unhen moh ke bal ya farmaya naak ke bal ghaseet kar jahannam mein le jaye gi?

29. ज़बान की हिफ़ाज़त

मुआज़ बिन जबल رضي الله عنه से रिवायत है, फ़रमाते हैं:

मैंने कहा: ए अल्लाह के रसूल, मुझे कोई ऐसा अमल बता दीजिए जो मुझे जन्नत में दाखिल कर दे और जहन्नम से दूर कर दे। आपने फ़रमाया: तुमने एक बहुत अजीम चीज़ का सवाल किया है, और ये चीज़ उस शख्स के लिए बहुत आसान है जिस के लिए खुद अल्लाह ताअला इसे आसान कर दे। तुम अल्लाह ही की इबादत करो, उस के साथ किसी चीज़ को शरीक ना करो, नमाज़ क़ायम करो, ज़कात अदा करो, रमज़ान के रोज़े रखो और अल्लाह के घर का हज़ करो। फिर फ़रमाया: क्या मैं तुम्हें ख़ैर के दराज़े ना बता दूँ? रोज़ा ढाल है, और सदक़ा गुनाह को ऐसे मिटा देता है जैसे पानी आग को बुझा देता है और रात के वक़्त अदा की जाने वाली नमाज़ फिर आपने ये आयत पढ़ी उन (नेक बंदों) के पहलू अपने बिस्तरों से अलाहदा ही रहते हैं, यहां तक कि आपने (यअलमुन) तक पढ़ा। फिर कहा: क्या मैं तुम्हें दीन की जड़, उस का सुतून और इस का सबसे ऊंचा हिस्सा ना बताऊँ? मैंने कहा: ए अल्लाह के रसूल, ज़रूर बताएं। आपने फ़रमाया: दीन की जड़ इस्लाम (यानी कामिल फ़रमांबर्दारी या शहादतैन का इक़रार) है, इस का सुतून नमाज़ है, और इस का सबसे ऊंचा हिस्सा जिहाद है। फिर फ़रमाया: क्या मैं तुम्हें इन चीज़ों की असल बुनियाद ना बताऊँ? मैंने कहा: ए अल्लाह के रसूल, ज़रूर बताएं। आपने अपनी ज़बान को पकड़ कर कहा: इस को रोके रखो मैंने कहा: ए अल्लाह के रसूल, हम ज़बान से जो बातें करते हैं इन बातों पर भी हमारी पकड़ होगी? फ़रमाया: तुझे तेरी माँ गुम कर दे, क्या लोगों की ज़बान की फ़सल (यानी कमाई) ही वो चीज़ नहीं जो उन्हें मुँह के बल या फ़रमाया नाक के बल घसीट कर जहन्नम में ले जाएगी?

۳۰. اسلام میں حلال و حرام کا قاعدہ

عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُسَيْبِيِّ جُرْثُومِ بْنِ نَاشِرٍ رضي الله عنه، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: ((إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَرَضَ فَرَائِضَ، فَلَا تُضَيِّعُوهَا، وَحَدَّ حُدُودًا فَلَا تَعْتَدُوهَا، وَحَرَّمَ أَشْيَاءَ، فَلَا تَنْتَهِكُوهَا، وَسَكَتَ عَنْ أَشْيَاءَ رَحْمَةً لَكُمْ غَيْرَ نِسْيَانٍ، فَلَا تَبْحَثُوا عَنْهَا)) حَدِيثٌ حَسَنٌ، رَوَاهُ الدَّارِقُطَنِيُّ وَغَيْرُهُ.

ابو ثعلبہ خشنی جرثوم بن ناشب رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، وہ اللہ کے رسول ﷺ سے روایت کرتے ہیں کہ آپ ﷺ نے فرمایا: اللہ تعالیٰ نے فرائض مقرر کر دیے ہیں، انہیں ہر گز ضائع نہ کرو، اور اس نے کچھ حدیں مقرر کر دی ہیں انہیں پار نہ کرو، اور اس نے کچھ چیزوں کو حرام کر دیا ہے، ان حرام چیزوں میں نہ جا پڑو، اور بعض چیزوں کے سلسلہ میں اس نے سکوت اختیار کیا ہے، بھول کر نہیں بلکہ تم پر رحم کرتے ہوئے، لہذا ان چیزوں کی کھود کرید میں نہ پڑو۔

یہ حدیث حسن ہے، امام دارقطنی وغیرہ نے اسے روایت کیا ہے۔ [ضعیف]

30. Islam mein halal o haraam ka qaida

Abu Salaba Khashna bin Nashib رضي الله عنه se riwayat hai, woh Allah ke Rasool se riwayat karte hain ke Aap ne farmaya:

Allah Ta'ala ne faraiz muqarrar kardiye hain, unhen hargiz zaya na karo, aur us ne kuch hadein muqarrar kar di hain unhen paar na karo, aur us ne kuch cheezon ko haraam kardiya hai, un haraam cheezon mein na ja pado, aur baaz cheezon ke silsila mein us ne sukut ikhtiyar kiya hai, bhool kar nahi balke tum per rahem karte hue, lehaza un cheezon ki khooed kureed mein na pado.

yeh hadees hasan hai, imam Daarqutni waghera ne isey riwayat kiya hai. [zaeef]

30. इस्लाम में हलाल-ओ-हराम का क़ायदा

अबू सालबा खशनी जरसोम बिन नाशीब رضي الله عنه से रिवायत है, वो अल्लाह के रसूल से रिवायत करते हैं कि आपने फ़रमाया:

अल्लाह ताअला ने फ़राइज़ मुकर्रर कर दिए हैं, उन्हें हरगिज़ ज़ाए ना करो, और उसने कुछ हदें मुकर्रर कर दी हैं उन्हें पार ना करो, और उसने कुछ चीज़ों को हराम कर दिया है, इन हराम चीज़ों में ना जा पड़ो, और बाअज़ चीज़ों के सिलसिला में उसने सुकूत इखतियार किया है, भूल कर नहीं बल्कि तुम पर रहम करते हुए, लिहाज़ा इन चीज़ों की खोद कुरेद में ना पड़ो।

ये हदीस हसन है, इमामदार कुतनी वग़ैरा ने इसे रिवायत किया है। [ज़ईफ़]

۳۱. زهد کی فضیلت

عَنْ أَبِي عَبَّاسٍ سَهْلِ بْنِ سَعْدِ السَّاعِدِيِّ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ إِذَا عَمَلْتُهُ أَحَبَّنِي اللَّهُ، وَأَحَبَّنِي النَّاسُ، فَقَالَ: «أَزْهَدْ فِي الدُّنْيَا يُحِبَّكَ اللَّهُ، وَأَزْهَدْ فِيمَا عِنْدَ النَّاسِ يُحِبَّكَ النَّاسُ» حَدِيثٌ حَسَنٌ، رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ وَغَيْرُهُ بِأَسَانِيدٍ حَسَنَةٍ.

ابو عباس سہل بن سعد الساعدی رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں:
ایک شخص نبی ﷺ کی خدمت میں حاضر ہوا اور کہا: اے اللہ کے رسول، مجھے کوئی ایسا عمل بتا دیجئے کہ اس کے کرنے سے اللہ بھی مجھ سے محبت کرے اور لوگ بھی محبت کرنے لگیں۔ آپ ﷺ نے فرمایا: دنیا میں زہد اختیار کرو، اللہ تم سے محبت کرے گا اور جو کچھ لوگوں کے پاس ہے اس سے بے رغبت ہو جاؤ، لوگ بھی تم سے محبت کرنے لگیں گے۔
یہ حدیث حسن ہے، اسے امام ابن ماجہ وغیرہ نے حسن سندوں سے روایت کیا ہے۔

31. Zuhud ki fazeelat

Abu Abbas Sahal bin Saad al-Saadi رضی اللہ عنہ se riwayat hai, farmate hain:
Ek shakhs Nabi ki khidmat mein hazir huwa aur kaha: ae Allah ke Rasool, mujhe koi aisa amal batadijye ke us ke karne se Allah bhi mujh se mohabbat kare aur log bhi mohabbat karne lagen. Aap ne farmaya:
duniya mein zuhud ikhtiyar karo, Allah tum se mohabbat kare ga aur jo kuch logon ke paas hai us se be raghbat ho jao, log bhi tum se mohabbat karne lagen ge.
Yeh hadees hasan hai, isey imam Ibne Maaja waghera ne hasan sanadon se riwayat kiya hai.

31. ज़ोहद की फ़ज़ीलत

अबू अब्बास सहल बिन साद अस साअदी رضی اللہ عنہ से रिवायत है, फ़रमाते हैं:
एक शख्स नबी की खिदमत में हाज़िर हुआ और कहा: ए अल्लाह के रसूल, मुझे कोई ऐसा अमल बता दीजिए कि इस के करने से अल्लाह भी मुझसे मुहब्बत करे और लोग भी मुहब्बत करने लगे। आपने फ़रमाया: दुनिया में ज़ोहद इखतियार करो, अल्लाह तुमसे मुहब्बत करेगा और जो कुछ लोगों के पास है इस से बे रग़बत हो जाओ, लोग भी तुमसे मुहब्बत करने लगेंगे।
ये हदीस हसन है, इसे इमाम इबन माजा वगैरा ने हसन सनदों से रिवायत किया है।

۳۲. دوسروں کو تکلیف دینے کی ممانعت

عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ» حَدِيثٌ حَسَنٌ، رَاهُ ابْنُ مَاجَةَ، وَالِدَارِقُطْنِي، وَغَيْرُهُمَا مُسْنَدًا، وَرَوَاهُ مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى فِي "المَوْطَأ" عَنْ عَمْرٍو بْنِ يَحْيَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ مَرْسَلًا، فَأَسْقَطَ أَبُو سَعِيدٍ، وَلَهُ طَرُقٌ يَقْوِي بَعْضُهَا بَعْضًا.

ابو سعید سعد بن مالک بن سنان خدری رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، کہ اللہ کے رسول ﷺ نے فرمایا:

(اسلام میں) نہ ضرر ہے نہ ضرار۔

یہ حدیث حسن ہے، اسے ابن ماجہ اور دارقطنی وغیرہ نے سند روایت کی ہے۔ اور امام مالک نے موطا میں عمرو بن یحییٰ عن انیہ عن النبی ﷺ کے طریق سے مرسل روایت کیا ہے، پس انہوں نے سند سے ابو سعید رضی اللہ عنہ کو ساقط کر دیا۔ اس حدیث کے اور بھی طروق ہیں جو ایک دوسرے کو تقویت دیتے ہیں۔

32. Dosaron ko takleef dene ki mumaniat

Abu Saeed Saad bin Malik bin Sinan Khudri رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سے riwayat hai, ke Allah ke Rasool ne farmaya:

(Islam mein) na zarar hai na zihar.

Yeh hadees hasan hai, isey Ibn Maaja aur Daar Qutni waghera ne sanadan riwayat ki hai. aur imam Malik ne Moatta mein Amr bin Yahya an Aniyah an Nabi ke tareeq se mursalan riwayat kiya hai, pus unhon ne sanad se abu Saeed رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ko saqit kardiya. Is hadees ke aur bhi turooq hain jo ek dosre ko taqwiya dete hain.

32. दूसरों को तकलीफ देने की मुमानअत

अबू सईद साद बिन मालिक बिन सिनान खुदरी رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ से रिवायत है, कि अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया:

(इस्लाम में) ना ज़रर है ना ज़िरार।

ये हदीस हसन है, इसे इबन माजा और दार कुतनी वगैरा ने सन्नदां रिवायत की है। और इमाम मालिक ने मौता में अमर बिन यहाया उन उन अन्नबी के तरीक़ से मुसलां रिवायत किया है, पस उन्होंने सनद से अबू सईद रَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ को साक़ित कर दिया। इस हदीस के और भी तुरूक़ हैं जो एक दूसरे को तक्क़वियत देते हैं।

۳۳. حقوق کے سلسلہ میں دعویٰ کے ساتھ دلیل کی ضرورت

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُمْ، لَادَّعَى رِجَالٌ أَمْوَالَ قَوْمٍ وَدِمَاءَهُمْ لَكِنَّ الْبَيِّنَةَ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينَ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ» حَدِيثٌ حَسَنٌ، رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ وَغَيْرُهُ هَكَذَا، وَبَعْضُهُ فِي "الصَّحِيحَيْنِ".

ابن عباس رضی اللہ عنہما سے روایت ہے، کہ اللہ کے رسول ﷺ نے فرمایا: اگر لوگوں کو محض ان کے دعووں کی بنیاد پر حق دے دیا جاتا تو کئی لوگ دوسروں کے مال اور ان کے خون پر دعویٰ کر دیتے، لیکن (اصول یہ ہے کہ) دلیل کی ذمہ داری دعویٰ کرنے والے پر ہے اور جو (اس دعویٰ کا) انکار کرے اس کے ذمہ بیمن (یعنی قسم) ہے۔ یہ حدیث حسن ہے، اسے امام بیہقی نے اسی طرح روایت کیا ہے، اور اس کا بعض حصہ صحیحین میں بھی موجود ہے۔ [صحیح]

33. Haqooq ke silsila mein daawa ke sath daleel ki zaroorat

Ibn Abbas رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا سے riwayat hai, ke Allah ke Rasool ne farmaya:

Agar logon ko mahez un ke dawon ki bunyaad per haq de diya jata to kai log dosron ke maal aur un ke khoon per daawa kardete, lekin (usool yeh hai ke) daleel ki zimma daari daawa karne wale per hai aur jo (is daawa ka) inkaar kare us ke zimma yameen (yani qasam) hai.

Yeh hadees hasan hai, isey imam Baihaqi ne isi tarah riwayat kiya hai, aur is ka baaz hissa sahihain mein bhi mojud hai. [sahih]

33. हुकूक के सिलसिला में दावा के साथ दलील की ज़रूरत

इब्ने अब्बास رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا से रिवायत है, कि अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया:

अगर लोगोंको महेज़ उनके दावों की बुनियाद पर हक़ दे दिया जाता तो कई लोग दूसरों के माल और उनके खून पर दावा कर देते, लेकिन (उसूल ये है कि) दलील की ज़िम्मेदारी दावा करने वाले पर है और जो (इस दावा का) इनकार करे उस के ज़िम्मा हमें (यानी क़सम) है।

ये हदीस हसन है, इसे इमाम बैहक्की ने इसी तरह रिवायत किया है, और इस का बाअज़ हिस्सा सहीहैन में भी मौजूद है।[सही]

۳۴. برائیوں کو روکنے کی کوشش اور اس کے مراتب

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں:

میں نے اللہ کے رسول ﷺ کو یوں فرماتے سنا، تم میں سے جو شخص کسی برائی کو ہوتا دیکھے وہ اسے ہاتھ سے روک دے، اگر اس کی طاقت نہ ہو تو زبان سے (روکے)، اور اگر اس کی بھی طاقت نہ ہو تو دل سے (اس کے روکنے کی فکر کرے)، اور یہ ایمان کا کمزور ترین درجہ ہے۔

34. Buraiyon ko rokne ki koshish aur us ke maratib

Abu Saeed Khudri رضی اللہ عنہ se riwayat hai, farmate hain:

Mein ne Allah ke Rasool ko yun farmate suna, tum mein se jo shakhs kisi buraee ko hota dekhe woh use haath se rok de, agar is ki taaqat na ho to zabaan se (roke), aur agar us ki bhi taaqat na ho to dil se (is ke rokne ki fikar kare), aur yeh imaan ka kamzor tareen darja hai.

34. बुराईयों को रोकने की कोशिश और इस के मरातिब

अबू सईद खुदरी رضی اللہ عنہ से रिवायत है, फ़रमाते हैं:

मैंने अल्लाह के रसूल को यून फ़रमाते सुना, तुम में से जो शख्स किसी बुराई को होता देखे वो उसे हाथ से रोक दे, अगर उस की ताकत ना हो तो ज़बान से (रोके), और अगर उस की भी ताकत ना हो तो दिल से (इस के रोकने की फ़िक्र करे), और ये ईमान का कमज़ोर तरीन दर्जा है।

۳۵. مسلمان کے ساتھ اچھے سلوک کی اہمیت

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا تَحَاسِدُوا، وَلَا تَنَاجَشُوا، وَلَا تَبَاغِضُوا، وَلَا تَدَابِرُوا، وَلَا يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ بَيْعَ بَعْضٍ، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا، الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، لَا يَظْلِمُهُ، وَلَا يَخْذُلُهُ، وَلَا يَكْذِبُهُ، وَلَا يَحْقِرُهُ، التَّقْوَى هَاهُنَا؛ وَيُشِيرُ إِلَى صَدْرِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ - بِحَسَبِ امْرِيٍّ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ، كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ، دَمُهُ، وَمَالُهُ، وَعَرْضُهُ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں:

اللہ کے رسول ﷺ نے فرمایا: آپس میں حسد نہ کرو، محض قیمت بڑھانے کیلئے بولی پر بولی نہ لگاؤ، آپس میں ایک دوسرے سے بغض نہ رکھو، اور نہ ہی تعلق توڑ کر ایک دوسرے کو پیٹھ دکھاؤ اور تم میں سے کوئی کسی کی بیع پر بیع نہ کرے، بلکہ تم سب اللہ کے بندے اور ایک دوسرے کے بھائی بن جاؤ، ایک مسلمان دوسرے مسلمان کا بھائی ہے، وہ اس پر ظلم نہیں کرتا، وہ اس کو (بے مدد) چھوڑ نہیں دیتا۔ وہ نہ اسے جھٹلاتا ہے اور نہ ہی اسے حقیر سمجھتا ہے۔ تقویٰ یہاں ہے اور آپ ﷺ نے اپنے سینے کی طرف اشارہ کرتے ہوئے تین مرتبہ یہ بات کہی۔ آدمی کیلئے اتنا ہی شرکافی ہے کہ وہ اپنے مسلمان بھائی کو حقیر سمجھے۔ ایک مسلمان کی یہ ساری چیزیں دوسرے مسلمان پر حرام ہیں، اس کا خون، اس کا مال، اس کی عزت۔

35. Musalman ke sath achche sulooq ki ahmiyat

Abu Huraira رضي الله عنه se riwayat hai, farmate hain:

Allah ke Rasool ne farmaya: Aapas mein hasad na karo, mehez qeemat badhane ke liye boli per boli na lagao, aapas mein aik dosre se bughz na rakho, aur na hi ta'alluq tod kar aik dusre ko peeth dikhao aur tum mein se koi kisi ki bae per bae na kere, balke tum sab Allah ke bande aur aik dosre ke bhai ban jao, aik musalman dosre musalman ka bhai hai, woh us per zulm nahi karta, woh us ko (be-madad) chodd nahi deta. woh na use jhutlata hai aur na hi use haqeer samjhta hai. Taqwa yahan hai aur Aap ne apne seene ki taraf ishara karte hue teen martaba yeh baat kahi. Aadmi ke liye itna hi shar kaafi hai ki woh apne musalman bhai ko haqeer samjhae. Aik musalman ki yeh saari cheeze dusre musalman per haraam hain, us ka khoon, us ka maal, us ki izzat

35. मुस्लमान के साथ अच्छे सुलूक की एहमीयत

अबूहुरैरा رضي الله عنه से रिवायत है, फ़रमाते हैं:

अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया: आपस में हसद ना करो, महज़ क्रीमत बढ़ाने के लिए बोली पर बोली ना लगाओ, आपस में एक दूसरे से बुग़ज़ ना रखो, और ना ही ताल्लुक तोड़ कर एक दूसरे को पीठ दिखाओ और तुम में से कोई किसी की बैअ पर बैअ ना करे, बल्कि तुम सब अल्लाह के बंदे और एक दूसरे के भाई बन जाओ, एक मुस्लमान दूसरे मुस्लमान का भाई है, वो उस पर जुलम नहीं करता, वो उस को (बे मदद) छोड़ नहीं देता। वो ना उसे झुटलाता है और ना ही उसे हक़ीर समझता है। तक्रवा यहां है और आपने अपने सीने की तरफ़ इशारा करते हुए तीन मर्तबा ये बात कही। आदमी के लिए इतना ही शर काफ़ी है कि वो अपने मुस्लमान भाई को हक़ीर समझे। एक मुस्लमान की ये सारी चीज़ें दूसरे मुस्लमान पर हराम हैं, उस का खून, उस का माल, उस की इज़्ज़त।

۳۶. دین کا علم سیکھنے اور سکھانے کی فضیلت

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: «مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا، نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ، يَسِّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا، سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ، مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ، وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا، سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ، يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ، وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ، إِلَّا نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ، وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ، وَحَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ، وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ، وَمَنْ بَطَأَ بِهِ عَمَلُهُ، لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ بِهَذَا اللَّفْظِ.

ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، وہ نبی ﷺ سے روایت کرتے ہیں، آپ ﷺ نے فرمایا: جو شخص ایک مومن سے دنیا کی تکلیفوں میں سے کوئی تکلیف دور کرے اللہ تعالیٰ اس سے قیامت کے دن کی تکلیفوں میں سے کوئی تکلیف دور کر دے گا۔ اور جو کسی مسلمان کے عیب پر پردہ ڈال دے، اللہ تعالیٰ دنیا اور آخرت میں اس کے ساتھ پردہ پوشی کا معاملہ فرمائے گا، اور اللہ تعالیٰ بندے کی مدد پر ہوتا ہے جب تک بندہ اپنے بھائی کی مدد پر ہو اور جو شخص علم کی طلب میں کوئی راستہ چلتا ہے اللہ تعالیٰ اس کے اس عمل کی بنیاد پر اس کیلئے جنت کا راستہ آسان کر دیتا ہے اور جب بھی کچھ لوگ اللہ کے کسی گھر میں جمع ہو کر اللہ کی کتاب پڑھتے ہیں اور آپس میں اس کا درس کرتے ہیں تو ان پر سکینت نازل ہوتی ہے، انہیں رحمت ڈھانپ لیتی ہے اور اللہ اپنے پاس فرشتوں میں ان کا تذکرہ کرتا ہے اور جس شخص کو اس کا عمل پیچھے کر دے اسے اس کا نسب آگے نہیں کر سکتا۔

36. Deen ka ilm seekhne aur sikhne ki fazeelat

Abu Huraira رضي الله عنه se riwayat hai, woh Nabi se riwayat karte hain, Aap ne farmaya:

Jo shakhs aik momin se duniya ki taklifon mein se koi takleef door kare Allah ta'ala us se qayamat ke din ki taklifon mein se koi takleef door karde ga. Aur jo kisi musalman ke aib per parda daal de, Allah ta'ala duniya aur akhirat mein us ke sath parda poshi ka maamla farmaye ga, aur Allah ta'ala bande ki madad per hota hai jab tak bandah apne bhai ki madad per ho aur jo shakhs ilm ki talb mein koi rasta chalta hai Allah ta'ala us ke us amal ki bunyaad per us ke liye jannat ka rasta aasaan kar deta hai aur jab bhi kuch log Allah ke kisi ghar mein jama ho kar Allah ki kitaab padhte hain aur aapas mein us ka dars karte hain to un per sakinat nazil hoti hai, unhen rehmat dhanp leti hai aur Allah apne paas firshaton mein un ka tazkira karta hai aur jis shakhs ko us ka amal peeche karde use us ka nasab aage nahi kar sakta.

36. दीन का इलम सीखने और सिखाने की फ़ज़ीलत

अबूहुरैरा رضي الله عنه से रिवायत है, वो नबी से रिवायत करते हैं, आपने फ़रमाया:

जो शख्स एक मोमिन से दुनिया की तकलीफों में से कोई तकलीफ़ दूर करे अल्लाह ताअला उस से क्रियामत के दिन की तकलीफों में से कोई तकलीफ़ दूर कर देगा। और जो किसी मुस्लमान के ऐब पर पर्दा डाल दे, अल्लाह ताअला दुनिया और आखिरत में इस के साथ पर्दापोशी का मुआमला फ़रमाए गा, और अल्लाह ताअला बंदे की मदद पर होता है जब तक बंदा अपने भाई की मदद पर हो और जो शख्स इलम की तलब में कोई रास्ता चलता है अल्लाह ताअला उस के इस अमल की बुनियाद पर उस के लिए जन्नत का रास्ता आसान कर देता है और जब भी कुछ लोग अल्लाह के किसी घर में जमा हो कर अल्लाह की किताब पढ़ते हैं और आपस में इस का दरस करते हैं तो उन पर सकैत नाज़िल होती है, उन्हें रहमत ढाँप लेती है और अल्लाह अपने पास फ़रिशतों में उनका तज़क़िरा करता है और जिस शख्स को उस का अमल पीछे कर दे उसे उस का नसब आगे नहीं कर सकता।

۳۷. نیکی اور گناہ کے سلسلہ اللہ کا فضل اور عدل

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی اللہ عنہما عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِيَمَا يَرُوي عَنْ رَبِّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ ثُمَّ بَيَّنَ ذَلِكَ، فَمَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللَّهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً، وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عِنْدَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ إِلَى سَبْعِ مِئَةٍ ضِعْفٍ إِلَى أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ، وَإِنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللَّهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً، وَإِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللَّهُ سَيِّئَةً وَاحِدَةً» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ، فِي صَحِيحَيْهِمَا بِهِذِهِ الْحُرُوفِ.

ابن عباس رضی اللہ عنہما سے روایت ہے، وہ اللہ کے رسول ﷺ سے روایت کرتے ہیں، جو آپ ﷺ خود اللہ تبارک و تعالیٰ سے روایت کرتے ہیں۔ فرمایا:

اللہ تعالیٰ نے نیکیاں اور بُرائیاں لکھ دیں، پھر اسے بیان بھی کر دیا۔ لہذا جو شخص کسی نیکی کا ارادہ کرے لیکن اس پر عمل نہ کر سکے تو اللہ تعالیٰ اپنے پاس سے اس کیلئے ایک کامل نیکی لکھ دیتا ہے اور اگر وہ اس نیکی کی نیت کرنے کے بعد اس نیکی پر عمل بھی کر لے تو اللہ تعالیٰ اس کیلئے اپنے پاس دس گنا سے لے کر سات سو گنا تک بلکہ اس سے بھی کئی گنا زیادہ نیکیاں لکھ دیتا ہے، اور اگر بندہ کسی گناہ کا ارادہ کرے لیکن پھر اس گناہ سے باز رہے تو اللہ تعالیٰ اس کیلئے بھی اپنے پاس ایک کامل نیکی لکھ دیتا ہے، اور اگر وہ بندہ اس گناہ کو کر بیٹھے تو اس کیلئے بس ایک ہی گناہ لکھ دیتا ہے۔

37. Neki aur gunah ke silsila Allah ka fazi aur Adal

Ibne Abbas razzi Allah anhuma se riwayat hai, woh Allah ke Rasool se riwayat karte hain, jo Aap khud Allah Tabarak o ta'ala se riwayat karte hain. farmaya:

Allah ta'ala ne nekiyan aur buraiyan likh deen, phir use bayan bhi kardiya. lehaza jo shakhs kisi neki ka iradah kare lekin us per amal na kar sake to Allah ta'ala apne paas se us ke liye aik kaamil neki likh deta hai aur agar woh us neki ki niyat karne ke baad us neki per amal bhi kar le to Allah ta'ala us ke liye apne paas dus guna se le kar saat sao guna tak balke us se bhi kae guna ziyada nekiyan likh deta hai, aur agar bandah kisi gunah ka iradah kare lekin phir us gunah se baaz rahe to Allah ta'ala us ke liye bhi apne paas aik kaamil neki likh deta hai, aur agar woh bandah us gunah ko kar baithe to us ke liye bas aik hi gunah likh deta hai.

37. नेकी और गुनाह के सिलसिला अल्लाह का फ़ज़ल और अदल

इबन अब्बास से रिवायत है, वो अल्लाह के रसूल से रिवायत करते हैं, जो आप खुद अल्लाह बारक-ओ-तआला से रिवायत करते हैं। फ़रमाया:

अल्लाह ताअला ने नेकियां और बुराईयां लिख दि, फिर उसे बयान भी कर दिया। लिहाज़ा जो शख्स किसी नेकी का इरादा करे लेकिन उस पर अमल ना कर सके तो अल्लाह ताअला अपने पास से उस के लिए एक कामिल नेकी लिख देता है और अगर वो उस नेकी की नीयत करने के बाद इस नेकी पर अमल भी कर ले तो अल्लाह ताअला उस के लिए अपने पास दस गुना से लेकर सात सौ गुना तक बल्कि इस से भी कई गुना ज़्यादा नेकियां लिख देता है, और अगर बंदा किसी गुनाह का इरादा करे लेकिन फिर उस गुनाह से बाज़ रहे तो अल्लाह ताअला उस के लिए भी अपने पास एक कामिल नेकी लिख देता है, और अगर वो बंदा इस गुनाह को कर बैठे तो उस के लिए बस एक ही गुनाह लिख देता है।

۳۸. ولایت کا حصول اور اس کے لوازمات

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا، فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالْحَرْبِ وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ، وَلَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ، كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا، وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا، وَإِنْ سَأَلَنِي أُعْطِيْتُهُ، وَلَئِنْ اسْتَعَاذَنِي لِأَعِيذَنَّهُ»
رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ سے روایت ہے، فرماتے ہیں:

اللہ تعالیٰ فرماتا ہے: جو میرے کسی ولی سے دشمنی کرے، اس کیلئے میری طرف سے جنگ کا اعلان ہے اور بندہ فرائض سے زیادہ کسی اور چیز سے میرا قرب (نزدیکی) حاصل نہیں کر سکتا۔ اور نوافل کے ذریعہ وہ میرے قرب میں مزید بڑھتا رہتا ہے یہاں تک کہ میں اس سے محبت کرنے لگتا ہوں، پس جب میں اسے اپنا محبوب بنا لیتا ہوں تو میں اس کا کان بن جاتا ہوں جس سے وہ سُنے، اس کی آنکھ بن جاتا ہوں جس سے وہ دیکھے، اس کا ہاتھ بن جاتا ہوں جس سے وہ پکڑے اور اس کا پاؤں بن جاتا ہوں جس سے وہ چلے، اور اب (معاملہ یہ ہو جاتا ہے) کہ اگر وہ مجھ سے مانگے تو میں اسے عطا کروں اور وہ مجھے سے پناہ مانگے تو ضرور اسے پناہ دوں۔

38. Wilayat ka husool aur is ke lawazmaat

Abu Huraira razzi Allah anho se riwayat hai, farmate hain:

Allah ta'ala farmata hai: jo mere kisi wali se dushmani kare, us ke liye meri taraf se jung ka elaan hai aur bandah faraiz se ziyada kisi aur cheez se mera qurb (nazdeeqi) haasil nahi karsakta. Aur nawafil ke zareya woh mere qurb mein mazeed badhta rehta hai yahan tak ke mein us se mohabbat karne lagta hon, pus jab mein use apna mehboob bana leta hon to mein us ka kaan ban jata hon jis se woh sune, us ki aankh ban jata hon jis se woh dekhe, us ka haath ban jata hon jis se woh pakde aur us ka paon ban jata hon jis se woh chale, aur ab (maamla yeh hojata hai) ke agar woh mujh se mange to mein use ataa karoon aur woh mujhe se panah mange to zaroor use panah doon.

38. विलायत का हुसूल और इस के लवाज़मात

अबूहुरैरा رضي الله عنه से रिवायत है, फ़रमाते हैं:

अल्लाह ताअला फ़रमाता है: जो मेरे किसी वली से दुश्मनी करे, उस के लिए मेरी तरफ़ से जंग का ऐलान है और बंदा फ़राइज़ से ज़्यादा किसी और चीज़ से मेरा क़ुरब (नज़दीकी) हासिल नहीं करसकता। और नवाफ़िल के ज़रीया वो मेरे क़ुरब में मज़ीद बढ़ता रहता है यहां तक कि मैं उसे मुहब्बत करने लगता हूँ, पस जब मैं उसे अपना महबूब बना लेता हूँ तो मैं उस का कान बन जाता हूँ जिससे वो सुने, उस की आँख बन जाता हूँ जिससे वो देखे, उस का हाथ बन जाता हूँ जिससे वो पकड़े और उस का पांव बन जाता हूँ जिससे वो चले, और अब (मुआमला ये होजाता है) कि अगर वो मुझसे मांगे तो मैं उसे अता करूँ और वो मुझे से पनाह मांगे तो ज़रूर उसे पनाह दूँ।

۳۹. اسلامی احکام میں انسانی مجبوریوں کی رعایت

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنَّسْيَانَ، وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ» حَدِيثٌ حَسَنٌ، رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ، وَالْبَيْهَقِيُّ، وَغَيْرُهُمَا.

ابن عباس رضی اللہ عنہما سے روایت ہے، کہ اللہ کے رسول ﷺ نے فرمایا:
اللہ تعالیٰ نے میری امت سے خطا، بھول اور اس عمل سے درگزر کا معاملہ کیا ہے جو ان سے جبر کر کے
کروایا جائے۔

39. Islami ehkaam mein insani majburiyon ki ri-ayat

Ibn Abbas razzi Allah anhuma se riwayat hai, ke Allah ke Rasool ne farmaya:

Allah ta'ala ne meri ummat se khata, bhool aur us amal se darguzar ka maamla kiya hai jo un se jabar karke karwaya jaye.

39. इस्लामी अहकाम में इन्सानी मजबूरीयों की रिआयत

इबन अब्बास رضی اللہ عنہما سے रिवायत है, कि अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया:

अल्लाह ताअला ने मेरी उम्मत से खता, भूल और उस अमल से दरगुज़र का मुआमला किया है जो उनसे जबर करके करवाया जाये।

۴۰. دنیا میں رہ کر آخرت کی فکر اور تیاری کرنا

عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِمَنْكِبِي، فَقَالَ: كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرٌ سَبِيلٍ. وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَقُولُ: إِذَا أَمْسَيْتَ، فَلَا تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ، وَإِذَا أَصْبَحْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ، وَخُذْ مِنْ صِحَّتِكَ لِمَرَضِكَ، وَمِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ابن عمر رضی اللہ عنہما سے روایت ہے، فرماتے ہیں:

اللہ کے رسول ﷺ نے میرے کندھے پر ہاتھ رکھا اور فرمایا: دنیا میں ایسے رہو جیسے کوئی مسافر ہو یا راستہ پار کرنے والا اور ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمایا کرتے: جب تم شام کرو تو صبح کا انتظار نہ کرو، اور جب صبح کرو تو شام کا انتظار نہ کرو۔ اپنی صحت کے زمانہ میں اپنی بیماری کے زمانہ کیلئے کچھ (توشہ) لے لو، اور اپنی زندگی میں موت کیلئے (اعمال) جمع کر لو۔

40. Duniya mein reh kar akhirat ki fikar aur tayyari karna

Ibn Umar razzi Allah anhumaa se riwayat hai, farmate hain:

Allah ke Rasool ne mere kandhe per haath rakha aur farmaya:

Duniya mein aise raho jaise koi musafir ho ya rasta paar karne wala aur Ibne Umar razzi Allah anhumaa farmaya karte: Jab tum shaam karo to subah ka intzaar na karo, aur jab subah karo to shaam ka intizaar na karo. Apni sehat ke zamane mein apni bemari ke zamane ke liye kuch (tosha) le lo, aur apni zindagi mein maut ke liye (aamaal) jama karlo

40. दुनिया में रह कर आखिरत की फ़िक्र और तैयारी करना

इबने उम्र رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا से रिवायत है, फ़रमाते हैं:

अल्लाह के रसूल ने मेरे कंधे पर हाथ रखा और फ़रमाया: दुनिया में ऐसे रहो जैसे कोई मुसाफ़िर हो या रास्ता पार करने वाला और इबने उम्र رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا फ़रमाया करते: जब तुम शाम करो तो सुबह का इंतज़ार ना करो, और जब सुबह करो तो शाम का इंतज़ार ना करो। अपनी सेहत के ज़माने में अपनी बीमारी के ज़माने के लिए कुछ (तोशा) ले लो, और अपनी ज़िंदगी में मौत के लिए (आमाल) जमा करलो।

۴۱. اپنی خواہشات کو شریعت کے تابع کرنا

عَنْ أَبِي مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعًا لِمَا جِئْتُ بِهِ» حديث صحيح , ورويناه في "كتاب الحجة" بإسناد صحيح.

ابو محمد عبد اللہ بن عمرو بن عاص رضی اللہ عنہما سے روایت ہے، فرماتے ہیں:
اللہ کے رسول نے فرمایا: تم میں سے کوئی شخص ایمان والا نہیں ہو سکتا جب تک کہ اس کی خواہش اس (دین) کے تابع نہ ہو جائے جسے لے کر میں آیا ہوں۔

41. Apni khwahishaat ko shariat ke tabe karna

Abu Mohammad Abdullah bin Amr bin Aas razzi Allah anhuma se riwayat hai, farmate hain:
Allah ke Rasool ne farmaya: tum mein se koi shakhs imaan wala nahi ho sakta jab tak ke us ki khwahish us (deen) ke tabe na hojaye jise le kar mein aaya hon.

41. अपनी खाहिशत को शरीअत के ताबे करना

अबू मुहम्मद अबदुल्लाह बिन अमरो बिन आस رضي الله عنهما से रिवायत है, फ़रमाते हैं:
अल्लाह के रसूल ने फ़रमाया: तुम में से कोई शख्स ईमान वाला नहीं हो सकता जब तक कि उस की खाहिश उस (दीन) के ताबे ना हो जाएगी जिसे लेकर में आया हूँ

۴۲. اللہ کی رحمت اور گناہوں کی مغفرت

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: يَا بَنَ آدَمَ، إِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي وَرَجَوْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ عَلَى مَا كَانَ مِنْكَ وَلَا أُبَالِي، يَا ابْنَ آدَمَ، لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عَنَانَ السَّمَاءِ، ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي، غَفَرْتُ لَكَ، يَا ابْنَ آدَمَ، إِنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِي بِقُرَابِ الْأَرْضِ خَطَايَا، ثُمَّ لَقَيْتَنِي لَا تُشْرِكُ بِي شَيْئًا، لِأَتَيْتَكَ بِقُرَابِهَا مَغْفِرَةً» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ وَقَالَ: حَدِيثٌ حَسَنٌ.

انس بن مالک رضی اللہ عنہ فرماتے ہیں، میں نے اللہ کے رسول ﷺ کو یوں فرماتے سنا:
اللہ تعالیٰ کا فرمان ہے: اے ابن آدم، جب تک تو مجھے پکارتا رہے گا اور مجھ سے امید رکھے رہے گا، تیرا عمل جیسا بھی ہو میں تیری مغفرت کرتا رہوں گا اور مجھے اس کی کچھ پروا نہیں۔ اے ابن آدم، تیرے گناہ چاہے آسمان کی بلندی کو چھو جائیں پھر تو مجھ سے مغفرت چاہے تو میں ضرور تیری مغفرت کرونگا اور کچھ پروا نہ کروں گا۔ اے ابن آدم، اگر تو زمین بھر کے گناہوں کے ساتھ مجھ سے ملے لیکن تو نے میرے ساتھ کسی چیز کو شریک نہ کیا ہو تو میں اتنی ہی مغفرت کے ساتھ تجھ سے ملوں گا۔

42. Allah ki rehmat aur gunaaho ki maghfirat

Anas bin Malik razzi Allah anho farmate hain, mein ne Allah ke Rasool ko yun farmate suna:

Allah ta'ala ka farmaan hai: ae Ibne aadam, jab tak tu mujhe pukaarta rahe ga aur mujh se umeed rakhe rahe ga, tera amal jaisa bhi ho mein teri maghfirat karta rahon ga aur mujhe us ki kuch parwa nahi. ae Ibne aadam, tere gunah chahe aasman ki bulandi ko choo jayen phir to mujh se maghfirat chahe to mein zaroor teri maghfirat karunga aur kuch parwah na karoon ga. ae Ibne aadam, agar tu zameen bhar ke gunahon ke sath mujh se mile lekin tu ne mere sath kisi cheez ko shareek na kiya ho to mein utni hi maghfirat ke sath tujh se milon ga.

42. अल्लाह की रहमत और गुनाहों की मग़फ़िरत

अनस बिन मालिक رضي الله عنه फ़रमाते हैं, मैंने अल्लाह के रसूल को यूँ फ़रमाते सुना:

अल्लाह ताअला का फ़रमान है: ए इब्ने आदम, जब तक तु मुझे पुकारता रहेगा और मुझसे उम्मीद रखे रहेगा, तेरा अमल जैसा भी हो मैं तेरी मग़फ़िरत करता रहूँगा और मुझे उस की कुछ पर्वा नहीं। ए इब्ने आदम, तेरे गुनाह चाहे आसमान की बुलंदी को छू जाएं फिर तु मुझसे मग़फ़िरत चाहे तो मैं जरूर तेरी मग़फ़िरत करूँगा और कुछ परवाह ना करूँगा। ए इब्ने आदम, अगर तू ज़मीन भर के गुनाहों के साथ मुझसे मिले लेकिन तू ने मेरे साथ किसी चीज़ को शरीक ना किया हो तो मैं उतनी ही मग़फ़िरत के साथ तुझसे मिलूँगा।